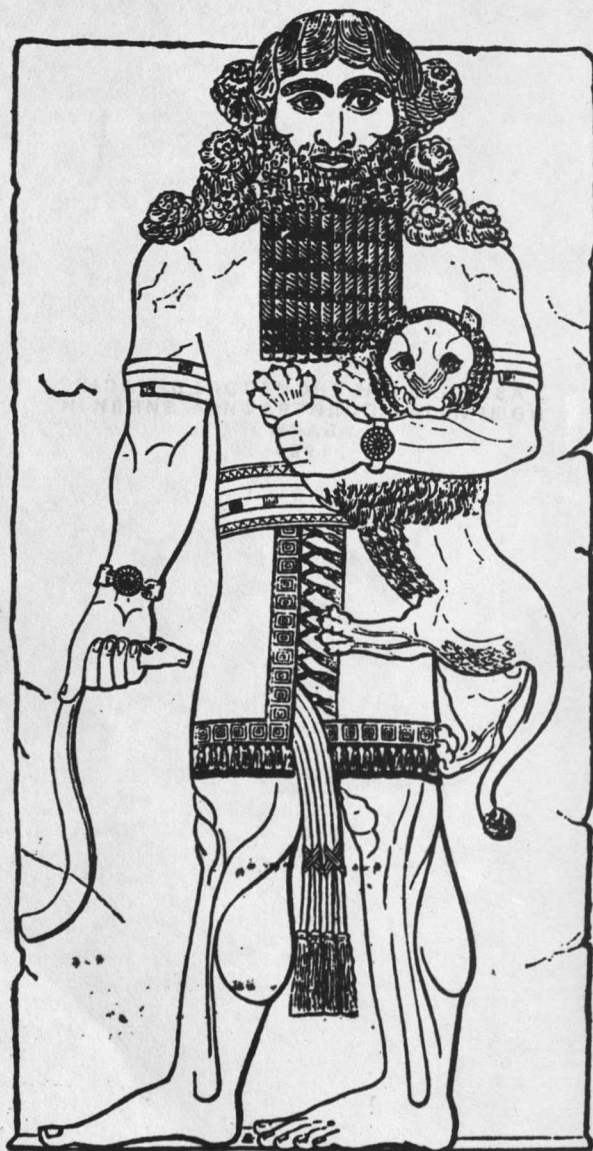

БИЛГАМЫС ДАСТАНЫ

1816 c

Азәрбајҹан Республикасы Президентин
Ишлар Идарәси Тәһририят ҹаһазы
КҢТАВХАНАСЫ
Библиотека Хозяйственного отдела
Управления Делами Президента
Азербайджанской Республики

"АЗӘРБАЈҹАН ЕНСИКЛОПЕДИЈАСЫ"
НӘШРИЈАТ-ПОЛИГРАФИЈА БИРЛИЈИ

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
İşlər İdarəsi

PREZİDENT KİTABXANASI

Тәрчүмә едәни Исмајыл Өмәроғлу

Редактору һәгигәт Садыгова

Б 61 Билгамыс дастаны. (Һәр шәји билән адамын дастаны). Тәрчүмә едәни И.Өмәроғлу. "Азәрбајҗан Енскилопедијасы" НПБ, Бақы, 1999, 92 сәһ.

Гәдим Шумер-аккад әдәбијатынын ән җахшы нүмүнәләриндән бири сајылан вә тәхминән ерамыздан әввәл VI-II минилликләрдә формалашараг кил лөвһәләр үзәринә көчүрүлүб, бу күнүмүзәдәк кәлиб чатмыш "Билгамыс" дастаны /дүнјанын һәр үзүнү көрмүш, һәр шәји билән инсан һаггында дастан/ дүнја әдәбијатынын ән надир инчиләриндән һесаб олунур. Азәрбајҗан дилинә тәрчүмә олунан бу дастанда гәдим инсанларын әбәди һәјат, өлмәзлики һаггын-да арзу вә дүшүнчәләри, онларын һәјат вә мәишәти кениш бәдии лөвһәләрдә әкс олунмушдур.

Б 4703020500 Е'лансыз—99
М 657—99

ISBN 5-89600—260-2

© "Көнчлик" нәшријаты, 1985.

© "Азәрбајҗан Енскилопедијасы" НПБ, 1999.

КИЛ ЛӨВҲӘЛӘРИН ДАСТАНЫ

Көчән әсрин икинчи јарысындан башлајараг Дәчлә вә Фәрат чајлары вадисиндән вә она җахын әразиләрдән тапылан кил лөвһәләр јаваш-јаваш мараг доғурурду. Кил лөвһәләрдә јазылар вә рәсмләр вар иди. О заманлар бу јазыларын ачары һәлә тапылмадығына көрә һеч кәс онлары охуја билмирди.

...Күнләрин бир күнү Лондонда металишләмә е'малатханаларындан биринә гәрибә бир сифариш верилди. Бу сифариш башгаларына бәнзәмирди. Кил лөвһәләр үзәриндәки ишарәләр метал үзәриндә әспинә ујғун дөјүлүб һазырланмалы иди. Буну е'малатханаја көркәмли инкилис шәргшүнасы һенри Раулинсон гәдим шәргдә тапылан кил јазы ишарәләринин охунушуна һәср олунмуш монографијасы үчүн сифариш вермишди. Мис үзәриндә дөјмә ишини кичик јашларындан ата вә бабасындан өјрәнән кәнч Чорч Смит гравүрү јалныз һазырламагла кифајәтләнмәди. һәммин јазылары охумага һәвәс көстәрди, кил китабын ајры-ајры лөвһәләрини—сәһифәләрини әлдә едиб, онлары өјрәнмәјә башлады. Беләликлә, Смит бу лөвһәләрин ән җахшы бәрпачысына вә охучусуна чеврилди. Бундан сонра кил лөвһәләрин охучулары чоһалмага башлады.

1872-чи илдә Смит артыг Ассиријанын мәркәзи Ниневија шәһәриндә апарылан газынтылардан тапылмыш лөвһәләрин арашдырылмасы илә мәшғул олурду. Бир дөфә Смит лөвһәләрин бириндә белә бир мәтнә раст кәлди:

Нисир дағы јанында дајанды бизим кәми,
Даг кәмини сахлајыб тутмушду дајаг кими.
Дүз ики күн гојмады кәмини тәрпәнмәјә,
Үч, дөрд күн дә гојмады, даг кәмини сахлады,
Беш, алты күн дә көчди, кәмини бурахмады.
Једдинчи күн кәләндә,
Мән көјәрчин чыхарыб ону бурахдым көјә.
Көјәрчин учуб кетди, сонра дөндү көријә.

"Дүнјаны су басмасы", јахуод "дүнја дашгыны" илө бағлы бу поетик парча Смити јени ахтарышлара сөвг өтди. Јени лөвһөлөр тапылдыгча мөлүм олду ки, бу, Билгамысын (Килгамышын) гөһрөманлыгына һөср олунмуш гөдим шумер дастанынын бир һиссөсидир. О, дүнјаны су басандан сонра Јер үзүндө айләси илө биркө саламат галан бир инсанын – Утнапиштинин Билгамыса сөйләдији әһвалатдандыр. Көчә алимин јени ахтарышлар үчүн марағы даһа да артды. Дастанын галан һиссөләрини дә өлдө едиб охумаг үчүн о, Месопотомияја сәфәрә чыхды. Месопотомияда апарылан археоложи газынтылар нәтичәсиндә әһвалаты тамамлајан чохла јени лөвһөлөр тапылды...

Инди о вахтдан јүз илдән чох бир дөвр көчиб. Артыг кил лөвһөлөрә јазылмыш мәтнләр охунмуш, гөдим инсанларын јаратдыгы бу нәғмәләр вә дастанлар бүтүн дүнјаја таныдылмыш, әксәр халгларын дилләринә тәрчүмә олунмушдур. Бу дастан вә нәғмәләрин илк јарадычылары 4-6 мин ил бундан өнчә Дөчлө вә Фәрат чәјлары һөвзәсиндә јашамыш шумерләрди.

Гөдим шумерләр өз дөврләриндә чох зәнкин шәһәрләр салмыш, мәктәбләри, абидәләри илө мөшһүр олмушлар. Онлар дүнјанын ән гөдим мәдәни халгларындан һөсаб олунурлар. Узга кәми сәфәрләринә чыхмаг, әкин-бичин үчүн аваданлыглар јаратмаг, овчулуг өтмәк, бајрамлар кечирмәк, шәһәрләр, галалар учалтмаг, јер, көј, дүнја вә каинат һаггында илкин тәсәввүрләри үмумиләшдирәрәк әлми ахтарышлар апармаг вә с. ишләрдә шумерләрин сәришәси, габилјјәти, јадикарлары чох олмушдур. Әсрләр, јүзилликләр өтүб кечсә дә, сәрһәдләр, мүнәсибәтләр дөјишсә дә, шумерләрин мәдәнијјәти, онларын гојуб кетдији јадикарлар тамамилә ләғв олмамыш, бу күнәдәк галмышдыр. Вахтилә шифаһи шәкилдә јаратдыглары нәғмә вә дастанлары сонралар "јазыја" көчүрән шумерләр өз мәктәбләриндә онлары тәдрис өтмишләр. Мөвчуд биликләри јаймаг үчүн онлар "китаб" јаратмаға да наил олмушлар. Шумерләр јазылары гәлибләрәк кил лөвһөләрә көчүрүр вә "кил китаблар" јарадырдылар. Кағыз вә гәләмин олмәдыгы дөврдә биликләри јаймаг үчүн бу, ән јахшы үсул иди. Она көрә дә шумерләрин әдәби абидәләри елө о дөврдә "сәфәрә" чыхарылыр, шәһәрдән-шәһәрә апарыларга јайылыр, һөтта гоншу халгларын дилләринә дә тәрчүмә олунурду. Кил лөвһөләр үзәриндә јазыдан башга онлар бәди тәсвирләр, "шәкилләр" дә јарадырдылар вә бунларын күтләви истәһсалына наил олурдулар. Археологларын әлдә өтдикләри чохла силиндрик лөвһөләр, әслиндә бу шәкилләрин "гәлибләри" олуб. һәммин силиндрик лөвһөләри кил үзәриндә һәрәкәт өтдирмәклә јазы вә шәкилләрин үзүнү көчүрүр, онларын "сурәтини" чыхарырдылар. Белә силиндрик лөвһөләрә, гөдим "мөһүрләрә" археологлар Азәрбајҗан ғразисиндә дә тәсадүф өтмишләр.

Гөдим шумерләрин јаратдыглары әдәби абидәләрин чоха там һалда әлдә олунмамышдыр. Кичик нәғмә, ағы, өјкү, дуа вә с. шәр парчалары һәчмчә аз олдугларына көрә даһа јахшы мүнәфизә олуна билмишдир. Шумерләрин мөшһүр гәһрөманлыг дастанларындан бири олан "Билгамыс дастаны"нын мәтни дә там шәкилдә әлдә едилмәмишдир. Дастанын сонрақы дөврләрдә аккад вә һөтт дилләринә тәрчүмә олунмуш вариантлары гисмән јахшы мүнәфизә олунмуш вә мөхтәлиф версијалар әсасында бәрпа едилмишдир. Тәрчүмә вариантларына хөјли "әл көздирилмәсинә", әсәрин сүжөт хәттиндә бәзи дөјишикликләр едилмәсинә бахмајараг, мөтәхәссисләр онун аккад вариантына даһа чох әсасланырлар. Мөһз она көрә дә дастан һаггында там тәсәввүр јаратмаг үчүн бу китабда (русчаја тәрчүмәси нәзәрдә тутулур. – Ред.) аккад вариантынын тәрчүмәси верилмишдир.

Дастанын ады онун әсас гәһрөманы Билгамысын ады илө бағлыдыр. Бир чох тәрчүмәләрдә онун әсас гәһрөманынын ады Килгамеш, Гилгамес, Вилгамес кими верилир. Сон дөврләрдә тәдгигатчылар шумер дилиндә түркдилли халгларә мөхсүс чохла сөзләр тапдыгларына көрә шумер дилини түрк айләсинә мәнсүб едирләр. Гәһрөманын ады кил лөвһөләрдән мөхтәлиф чүр охунса да, тәрчүмәләрин һамысында онун мәнасы өјнидир, јәни һәр шөји көрән, һәр шөји билән дөмәкдир. Буна әсасланан совет алими С.Ш.Чагдуров өзүнүн "Происхождении Гессериады" ("Наука" нәшријаты, Човосибирск, 1980, сәһ. 171-175) китабында "Билкә" сөзүнүн билән, билликләр топлусу вә с. сөзүндән олдуғуну әсасландырыр. Белә олдугда, онун Азәрбајҗан дилиндә дә һәммин мәнаһы вердији ајдынлашыр. Гамес, јәни гамыс-һамы шөјләр, һәр шөј дөмәкдир. Она көрә дә тәрчүмә заманы гәһрөманын адыны мөһз Билгамыс кими вермәји даһа мөгсәдәујгун сәјдыг. "Билгамыс дастаны" өз мөзмунуна көрә дә Азәрбајҗан фолклору, хусусилә нағыл вә дастанлары илө сәсләнир. Бир чох халг нағылларымызда вә әфсанәләримиздә раст кәлинән јералты дүнјаја, кедәркәлмәзә, дүнјанын о башына кетмәк кими сүжөтләр, хусусилә дирилик сују, һәјат ағачы, әбәди һәјат тапылмасы кими мотивләр бу дастанда да вардыр. Хызыр пөјғәмбәр һаггындакы әфсанә Билгамыс дастаны илө чох јахындыр. Бу, тәсадүфи һал дөјилдир.

Дастанын гәһрөманы Билгамыс бөјүк шәһәрләр салдырыр, икидлийи, гәһрөманлыгы илө шөһрәт газаныр. О өз мәрдији илө вәһши һөјванлар ичәрисиндә бөј атан Енкиду илө дост олур. Онунла бирликдә Сидр мөшәсинә кедиб горхунч һумбабаны мөһв едирләр, чохла дөјүшләрдән гәлиб чыхырлар. Лакин һумбабаны өлдүрдүјүнә көрә онлар танрынын гәзәбинә дүчар олурлар. Енкидуја өлүм һөкмү верилир. Билгамысын көзү өнүндә досту чан вериб өлүр. Бу һадисә Билгамысы сарсыдыр вә о, бир халг гәһрөманы кими өлүмүн өзүнә гәлиб кәлмәк, инсанлары онун әлиндән хилас өтмәк истәјир. Әлүмсүзлүјә чатмаг, чәрә тапмаг үчүн о, узга

бир сәфәрә чыхыр, күндоғана гәдәр јол кедир. Ахырда кедиб дүн-
янын о башында, вахты илә әбәди һәјат газанмыш Утнапишти илә
көрүшүр. Утнапишти онун кәлишиндән тәәссүф едир вә ону баша
салыр ки, инсан өмрү әбәди ола билмәз, о һарадаса тамамланма-
лыдыр. Она көрә дә инсан өз сағлығында мә'налы јашамағы ба-
чармалыдыр; хејирхаһлыг етмәли, халгына хидмәт көстәрмәли,
көзәл өвладлар јетириб онлары сағлам боја-баша чатдырмалы-
дыр.

Билгамыс Утнапиштинин инсан олдуғу һалда әбәди һәјата нечә
чатдығыны сорушур. Бурада дастан ичиндә икинчи әһвалат-дастан
сөйләнилир. Утнапишти өзүнүн һәјатыны она сөйләјир. Мә'лум олур ки,
дүнјаны су басаңда хејирхаһ вә ел гәдри билән олдуғуна көрә танры-
лар јалныз она мәсләһәт вериб, дүнја дашгыны олачағыны билди-
рирләр. Танрыларын мәсләһәти илә, о, нәһәнк кәми дүзәлтдириб,
аиләсини вә дүнјадакы һејванлардан дамазлыг көтүрүр вә туфандан
сағ чыхыр. Бу марағлы сәһнәләр Билгамыс үчүн уғурсуз баша чатса
да, Утнапишти она дөнизин дибиндә олан чаванлыг чичәјинин јерини
нишан верир. Билгамыс чәтинликлә дирилик чичәјини әлдә едир, ла-
кин өзү јемир. Әсл гәһрәман кими һәрәкәт едәрәк ону өз шәһәринин
адамлары үчүн апармағы гәрәра алыр. Лакин јолда илан гәфләтән
чичәји оғурлајыр, габығыны дејишәрәк чаванлашыр, әбәди һәјат она
нәсиб олур. Бурада Билгамысын тәлеји Дәдә Горгудун тәлеји илә ја-
хынлашыр. Әлмәзлик газанмыш Дәдә Горгуд да иланын гурбаны
олур.

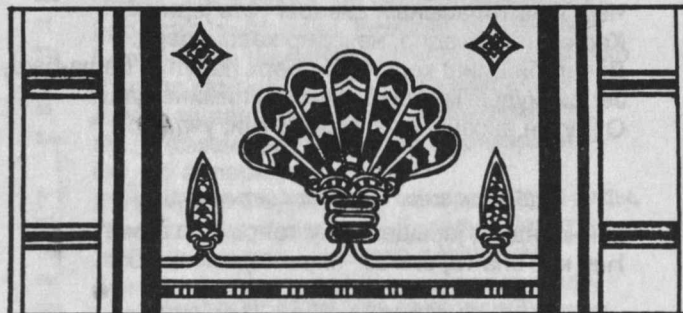
Дастандакы Утнапишти образы Төвратда тәсвир олунмуш Нуһ-
ла өјниләшдирилир. Доғрудан да, һәммин әһвалат өјни илә Нуһун
башына кәлмиш әһвалатдыр. Сон вахтлар тәдигатчылар гејд
едирләр ки, ән гәдим шәрг китабларында, һинд дастанларында
тәсвир олунмуш Нуһ туфаны да мәһз "Билгамыс дастаны"ндан кө-
түрүлмүшдүр.

Шумерләрин тарихи вә әдәбијаты сон дөврләрдә чох кениш өјрә-
нилир. Гәдим шәрг әдәби абидәләри чох улу кечмишләри өјрәнмәк
үчүн олдуғча марағлыдыр. Тәрчүмә заманы дастанын И.Джаконовун
русчаја тәрчүмәсиндән ("Мән сәнә сәһрли бир сөз ачырам", "Художе-
ственнаја литература", М., 1981) истифадә олунмушдур.

Дастанын сәтри тәрчүмәсинин һазырланмасында вә ајры-ајры
мәтнләрлә мугајисәсиндә тәрчүмәчи Елман Ағаоглу бөјүк әмәк
сәрф етмиш, термин вә адларын илкин вариантларла мугајисә-
синдә тарих елмләри доктору, проф. Ј.Јусифов бизә дөјәрли мәс-
ләһәтләр вермишдир.

Охучуларә тәгдим олунан бу китаб 1985-чи илдә "Көнчлик"
нәшријаты тәрәфиндән бурахылмыш мәтн әсасында һазырлан-
мыш, она күз'и әләвләр едилмишдир.

Исмајыл Вәлијев (Өмәроғлу)

"ҺӘР ШЕЈИ БИЛӘН АДАМЫН ДАСТАНЫ" (БИЛГАМЫС)

Чадукәр
Син-Лике-Унниннин дилиндән
Билгамыс һаггында дастан

І Л Ө В Һ Ә

1. 1 Дүнјанын бу башындан, о башына долашмыш,
Дөнизләри адламыш, уча дағлары ашмыш.
Досту илә бирликдә дүшмәнләри һагламыш,
Мудриклије јетишмиш, дүнјаны дәрк еләмиш
Бир инсан һаггындадыр бизим бу дастанымыз.
- 5 О һәр сирри биләрди, о һәр шеји көрәрди,
Јери су басмасындан бизә хәбәр верәрди.
Узун јоллар долашыб, јорулуб әлдән дүшдү,
Башына кәләнләри сал бир гајаја дөјдү,
Сонра һасара алыб, адыны Урук гојду,
- 10 Мүгәддәс Еананын галасы олду Урук.
Диварлара нәзәр сал, бүрчләри дүзүм-дүзүм,
Бу чүр сәддә бәрәбәр сәдд көрмәз әсла көзүн.
Кечмишин јадикары, бу гәдим дивара бах,
Иштарын мәнзилине — Еанаја кәл чыхаг.

15 неч келәчәк шаһлар да тикә билмәз бу саҗаг.
Чых Урук галасынын дивары үстә јери,
Көр өзүлү нечәдир, нечәдир кәрпичләри.
Дивар бишмиш кәрпичдән бәрк һөрүлүб баша-баш,
Једди мүдрики гојуб галанын һиминә даш?
О [бүтүн инсанлардан] әзәмәтли, учадыр.

(Бундан сонра отуз мисра чатышмыр)

II. 1 О инсандыр, јарыдан чоху танрыдыр анчаг,
неч кәс она тај олмаз—онун көркәминә бах!

(Бундан сонра дөрд мисра чатышмыр)

7 Урукун диварыны одур учалдан белә
Чылғынлыгда, гүввәдә охшајыр гызмыш кәлә,
Дөјүшдә јарағынын јох тајы-бәрабәри,

10 Тәбил сәсләнән кими ојаныр икидләри —
Сычрајыр јатағындан Урукун әрәнләри:
"Аталарын јурдунда оғул гојмаз Билгамыс
Өзү өз башына о кечә-күндүз ачар иш.
О һасарлы Урукун каһиними Билгамыс?

15 Урук оғулларынын каһини тәк бирди о,
Әзәмәтли, шөһрәтли һәр шејә гадирди о.
Гојмаз ки, аналарын кәлинләри дул галсын
Оғуллары далынча узанан бош јол галсын".
Онларын килејини ешидирди танрылар.
Көјләрдән дејирдиләр, еј улу һөкмдар,

20 "Сән икид јаратмышсан, охшајыр гызмыш кәлә,
Дөјүшдә силаһынын јох тајы-бәрабәри,
Тәбил сәсләнән кими ојаныр икидләри!
Сычрајыр јатағындан Урукун әрәнләри
23 "Аталарын јурдунда оғул гојмаз Билгамыс
23a Өзү өз башына о кечә-күндүз ачар иш.
О һасарлы Урукун каһиними Билгамыс?

25 Урук оғулларынын каһини тәк бирди о,
Әзәмәтли, шөһрәтли, һәр шејә гадирди о.
Гојмаз ки, аналарын кәлинләри дул галсын
Оғуллары далынча узанан бош јол галсын".
Чох заман бу килеји Ану да ешидәрди.

30 Арууну пәнаһа чағырардылар онлар,
30a "Аруу, Билгамысы бу чүр јаратмысан сән.
31 Бир икид дә јарат ки, күчдә олсун она тән.
31a Бир-биријлә гој онлар һәмишә јарышсынлар
Урук да тамаша едиб, бир аз ејни ачылсын".
33 Аруу ешидәрәк онларын сөзләрини
33a Өз гәлбиндә јаратды Анунун бәнзәрини
О јујуб әлләрини...
34a Килдән бир шеј жоғуруб, көјләрдән јерә атды,
35 Гүввәтли бир гәһрәман—Енкидуну јаратды.
35a Кечәјары төрәјән Нинурта дөјүшчүсү
36 Јун кими галын түклә бәдәни өртүлмүшдү
36a Гадын кими башында узун сачлары варды.
37 Сачынын һәр чәнкәси сүнбүл кими сых иди,
38 Адамлардан узагды, хәбәрсизди дүнјадан.
38a Шөһрәтли Сумукантәк кәјими варды онун,
Чүјүрләрә гошулуб чөлләрдә от јејирди.

40 Вәһшиләрлә бирликдә о да су үстә кәлир,
О да јыртычыларла су ичиб шәнләнирди.
Инсанды: балыгчыјды, һәм дә маһир овчујду.
Суватларын мәскәни мәскәни иди онун.
Биринчи, һәм икинчи, һәм дә үчүнчү күнү.
44a Суватларын мәскәни мәскәни иди онун.

45 Бир овчу көрдү ону, тамам рәнки дәјишди.
Јыгыб мал-гарасыны евинә јола дүшдү.
Дәһшәтә кәлди, сусду, дили тутулду онун
Үрәјини гәм үздү, гәлбини өртдү булуд.
Бу кәдәр лап ишләди илијинәчән онун.
50 Јол кәлиб јорғун дүшмүш јолчуја бәнзәди о.

III. 1 Овчу хәбәр кәтириб, атасына сөјләди:
"Ата, дағлардан енмиш, бир икид киши кәлмиш,
Бүтүн елдә о әрин әлләринә тај олмаз
Көдән дүшмүш даш кими чох ағырды әлләри
Бүтүн дағлары кәзир, вејилләнир, долашыр,

5 Һәмишә вәһшиләрлә суватлара јанашыр.
О һәмишә јолуну суларын үстә салыр.
Горхурам јахынлашам, чүр әтим чатмыр мәним!
Мән гујулар газырам, о долдурур онлары,

10 Мән тәләләр гурурам, о дағыдыр онлары,
Чөлүн вәһшиләрини чыхарыр о әлимдән,
Имкан вермир ов тутам дүнјанын чөлләриндән".

Атасы да үз тутуб она бөлә сөjlәди:
"Оғул балам, Билгамыс јашајыр о Урукда.

15 Ондан күчлү, гүдрәтли адам јохдур дүнјада.
16 Бүтүн елдә таныныр, гүдрәтлидир әлләри,
16a Көјдән дүшмүш даш кими чох ағырдыр әлләри!
Кет она үз туткунан,
Даныш һәммин адамын гүдрәтиндән, күчүндән,
О сәнә шәһвәт долу көзәл гадын верәчәк.

20 Јенсә һәммин адамы јалныз гадын јенәчәк.
Вәһшиләри су үстә о апаран заманда
Гој о гадын сојунсун о әрин габағында.
О, гадыны көрәнтәк она јахынлашачаг.
Буну көрән вәһшиләр ондан узаглашачаг".

25 Овчу өз атасынын сөзләрини ешитди,
Јолланды, Билгамысла көрүшмәк үчүн кетди.
Јол алды, аддым атды бирбаш Урука сары.
Билгамысын өнүндә дуруб сөзә башлады:
"Уча дағлардан ениб, бир икид киши кәлмиш,

30 Бүтүн елдә о әрин әлләринә тај олмаз.
Көјдән дүшмүш даш кими чох ағырдыр әлләри
Бүтүн дағлары кәзир, вејилләнир, долашыр,
Һәмишә вәһшиләрлә суватлара јанашыр.
О һәмишә јолуну суларын үстә салыр.

35 Горхурам јахынлашам, чүр`әтим чатмыр мәним,
Мән гујулар газырам, о долдурур онлары,
Мән тәләләр гурурам о дағыдыр онлары.
Чөлүн вәһшиләрини чыхарыр о әлимдән
Имкан вермир ов тутам дүнјанын чөлләриндән".

40 Билгамыс гулаг асыб сонра деди овчуја.
"Кет, шәһвәтли Шамхаты көтүр өзүнлә апар.
Вәһшиләри су үстә о суваран заманда,
О гадыны көрәнтәк, она јахынлашачаг,

45 Буну көрән вәһшиләр ондан узаглашачаг".
Овчу кедиб Шамхаты өзү илә апарды,
Јола чыхыб бирбаша доғма јерләрә варды.
Үч күндән сонра онлар һәммин јерә кәлдиләр.
Овчујла һәммин гадын ордача кизләндиләр.
Бир-ики күн сәбрлә дајаныб көзләдиләр.
Вәһшиләр су үстүнә будур ениб кәлирләр,

IV. ¹ Јыртычылар ојнајыб су илә шәнләнирләр,
Вәтәни дағлар олан Енкиду да онларла,
Бир кәзир аһуларла, гидаланыр отларла
Вәһшиләрлә бирликдә о да су үстә кәлир,

5 О да јыртычыларла су ичәрәк шәнләнир.
Шамхат бурада көрдү инсанла вәһшиләри
Галын чөлләрдән чыхыб кәлмиш о горхунч әри.
Овчу деди ки, "Шамхат! Тез ол ач өз гојуну,
Ағ бәдәнини кәстәр, сәһрлә тезчә ону.
О сәни көрән кими јанына кәләсидир.

10 Чәкинмә, горхма ондан нәфсини гәбул елә.
Сојун палтарларыны, гој кирсин ағушуна!
Ону әйләндир, зөвг вер, сән бу ишдә маһирсән.
Онунла бир бој атан вәһшиләр јадлашачаг,

15 Күчлү бир еһтирасла о сәнә сармашачаг".
Шамхат дөшүнү ачды, бәдәнини кәстәрди,
Нәфсини гәбул едиб, онун гојнуна кирди—
Сојунду палтарыны, о кирди ағушуна.
Гадын она зөвг верди, о бу ишдә маһирди.

20 Әр икид еһтирасла она бәрк-бәрк сарылды
21 Алты, једди күн кечди, һәммин јава гадындан
21a Енкиду әл чәкмәдән, арамсыз ләззәт алды.
Нәвазишдән дојараг
О вәһшиләр сәмтә үз тутуб кедән заман
Енкидуну көрәнтәк үз дөндәрди вәһшиләр.

25 Чөл һејванлары онун чисминдән јан гачдылар.
Енкиду чәлд сычрады, чаны зәифләмишди,
Ајағы јеримирди, вәһшиләрсә кетмишди.
Билди әввәлки кими, гача билмәз јериндән.
Ағлы кәлди башына, фикирләшди дәриндән —

30 Кәлиб жава гадынын гаршысында диз чөкдү,
О шәһвәтли гадынын сифәтинә көз дикди.
Көрсүн нә сөйләјәчәк, гулаглагы сәсдәдир.
Гадын сөзә башлајыб Енкидујә сөйләди:
"Сән гәшәнксән, Енкиду, танрыја бәрабәрсән

35 Нијә вәһшиләр илә бу чөлләрдә кәзирсән?
Кәл сәни апарым мән, о һасарлы Урука —
О јарашыглы евә, Анунун мәскәнинә.
Билгамысын һүнәрлә, гоч кими икидләрә
Гүдрәтини кәстәриб мәскән салдыгы јерә".

40 Сөйләди ки, бу хәбәр онун јатыр гәлбинә,
Онун мүдрик үрәји дост ахтарыр өзүнә.
Енкиду о шәһвәтли гадына белә деди:
"Кәл, Шамхат, мәни апар, апар мәни ораја
О мүгәддәс мәнзилә, Анунун мәскәнинә

45 Билгамысын һүнәрлә, гоч кими икидләрә
Гүдрәтини кәстәриб мәскән салдыгы јерә.

V. 1 Урукда һарај саллам, мәним күч, гүдрәтим вар
Чөлдә доғуланларын гүввәси дә чох олар!"
"Кәдәк, Енкиду, кәдәк, Урука тут үзүнү,

5 Билгамыс олан јерин мән билирәм јолуну.
Кәдәк, Енкиду, кәдәк, о һасарлы Урука —
О јерә ки, адамлар шух кәјимлә өјүнүр.
О јерә ки, һәр күнү, тоја, бајрама дөнүр.
О јерә ки, учалар арфанын, синчин сәси,

10 Шәһвәтли гадынларын сонсуздур өјләнчәси.
Ширин еһтираслары, мин бир севинч вә'д едир.
Бөјүк адамлары да кечә јериндән едир.
Енкиду, көрмәмисән сән һәјатын дадыны,
Әзабкеш Билгамысын сонсуз истә дадыны.

15 Сән бир она нәзәр сал, үзүнә диггәт јетир,
О мәрддир, әр күчүјлә көзәлдир, гүдрәтлидир.
Онун вар көвдәсиндән јалныз еһтирас јағыр.
О сәндән һејбәтлидир, һәм күчлүдүр, һәм ағыр.
Кечә-күндүз билмир о, динчлик, отурмаг нәдир!

20 Сән өз чылғынлығыны кәл, Енкиду, әлә, ал,
Ону Шамаш да севир, Ану, Еллил, Еја да,
Она ағыл бәхш едиб Аллаһлар дәрја бойда.
Сән дағдан өнмәмишдән, кәлмәмишдән бураја
О Урукда Билгамыс, сәни јухуда көрмүш.

25 Ојанараг Билгамыс, јухусуну јозмушду.
25a Анасына демишди:
"Мәним анам, бу кечә јуху көрдүм јатанда
Көрдүм улдузлар дәјир көзүмә асиманда.
Елә бил даш дүшдү көјдән мәним башыма,
Ону јердән көтүрдүм, көрдүм ағырды мәнән.

30 Силкәләмәк истәдим, тәрпәнмәди јериндән.
Галхды онун үстүнә бүтүн Урук дијары
Чамаат еллик илә јериди она сары.
Дөврәјә алды ону әр икидләр һәр јандан

35 Јолдашларым өпдүләр онун ајагларындан.
Севкилим кими севиб ону басдым бағрыма
Сонра ону кәтирдим ајагына мән сәнин,
Ону мәнә тај тутдун, мәнә бәрабәр дедин."

40 Билгамысын анасы — мүдрик гадын сөйләди:
Көјләрдә улдуз кими көзләринә саташан,
Бир даш кими көјләрдән сәнин үстүнә дүшән
Сән јердән галдырдыгын, сәндән дә ағыр олан,
Силкәләмәк истәјиб, тәрпәдә билмәдијин,

47 Севкили гадын кими өз бағрына басдыгын,
46 Сонра да ајагыма кәтирдијин о инсан,
45 Сәнә бәрабәр билиб, тај билдијим о инсан

VI. 1 Күчлү бир һәмкарындыр, достун, хиласкарындыр,
Бүтүн елдә о әрин әлләринә тај олмаз.
Көјдән дүшмүш даш кими чох ағырды әлләри,
Севкилин кими ону бағрына басачагсан,
Үрәқдән севәчәксән.

5 О сәнинлә дост олуб, сәни тәрк етмәјәчәк —
Көрдүјүн о јухунун бах беләдир јозуму".
Өз доғма анасына Билгамыс белә деди:

"Мәним анам, мән јенә јатанда јуху көрдүм.
Көрдүм Урукда јерә бир балта дүшүб, һамы
дөврәсинә јығылыб:

Галхыб ајаға дурмуш, бүтүн Урук дијары
Чамаат еллик илә јеријир она сары.
Дәстә-дәстә ахышыр, һамы кәлиб јығылыр.
Севкилим кими севиб ону басдым бағрыма,
Сонра ону кәтирдим ајағына мән сәнин

Ону мәнә тај тутуб, мәнә бәрабәр дедин".
Билгамысын анасы — Нинсун беләчә деди:

"Бах, о балта јеринә сән бир адам көрмүсән,
Севкилин кими ону басаңагсан бағрына.
Ону сәнә тај билиб бәрабәр тутачағам,
Дедим ки, о олачаг достун вә хиласкарын.
Бүтүн елдә о әрин әлләринә тај олмаз.
Көјдән дүшмүш даш кими чох ағырды әлләри".
Билгамыс анасына деди:

"Еллил бујурубдуса — кәрәк өјүдчүм олсун,
Гој елә јахын достум олсун мәним өјүдчүм.
Мән дә ки, өз достумун өјүдчүсү оларам".
Белә јозду о өзү өзүнүн јухусуну".
Енкидуја данышды Шамхат бу һадисәни,
Сонраса башладылар севишмәјә.

II ЛӨВҺӘ

"Ниневия" вариантында лөвһәнин әввәлиндә, үзәриндә миhi јазы олан
хырда ғырыглар нәзәрә алынмазса, јүз отуз бешәдек сәтир чатышмыр,
һәмин мисралар "Гәдим Бабил версијасы"нда "Пенсилванија лөвһәси"
адланыр вә ашағыдакы кими верилән бир эпизоддан ибарәтдир:

- II. 17 "Ајаға дур, Енкиду, сәни апарачағам
Еана мә`бәдинә, Анунун мәскәнинә.
О јердә ки, Билгамыс шөһрәтә, ада чатмыш
Өзүн кими сән ону севәчәксән үрәкдән
20-21 Галх торпагдан ајаға, дур чобан јатағындан!"
22-23 Бу сөзләри ешитди, батды онун ағлына,
24 Гадынын мәсләһәти чох тә`сир етди она.
25-26 Парча чырыб бир ғырыг Енкидуну кејдирди
27-28 Сонра бир аз парчајла о өзү дә кејинди.
31-32 Ушаг кими әлиндән тутуб ону апарды
33-34 Чобан дүшәркәсинә, мал-гара ағылына.
35 Чобанлар дөрд тәрәфдән онлары дөврәләди,
а Она ишарә едиб бир-биринә дедиләр:
б "Бу икид көркәмчә дә Билгамыса бәнзәјир,
в Боју ондан көдәксә, мөһкәмдир сүмүкләри
г Бу дүздүр ки, Енкиду чөлләрдә доғулмушдур.
д Бүтүн елдә о әрин әлләринә тај олмаз,
е Көјдән дүшмүш даш кими чох ағырдыр әлләри.

II. III 1-2 О вәһши һейванларын дашундән сүд әммишдир!"
3 Табағына гојулмуш сүгәрдәки чәрә
1816 с
PRESIDENT KİTAPXANASI
Библиотека Хозяйственного отдела
Управления Делами Президента

4-5 О һејрәтлә бојланыр, көзүнү дөјө-дөјө,
6-7 О һәлә адам кими чөрәк җемәји билмир,
8-9 Өјрәтмәјибләр ону — сикера ичә билмир.
10-11 Јава гадын сөз ачыб, Енкидуја дөјир ки:
12-13 "Чөрәкдән җе, Енкиду, бу, һәјат не мәтидир,
14 Сикера ичкинән сән, о, дүнја гисмәтидир".
15-16 Енкиду дојаначан, о ки вар чөрәк җеди.
17-18 Үстүндән җедди күјүм сикерадан килләтди.
19 Онун руһу ојнады, бејни тамам ачылды,
20-21 Гәлбинә севинч долду, чөһрәсини нур алды.
22-23 Өлләрини кәздирди сых түклү бәдәниндә.
24-25 Зейтун јағы сүртүб о, бәнзәди инсанлара,
26-27 Өјнинә палтар көјди бәнзәди икидләрә.
28-29 Јараг-јасаг көтүрүб дөјүшдү ширләр илә —
30 Нараһатлығы кетди кечәләр чобанларын.
31-32 Асланлара күч кәлди, дил тапды гурдла о,
33 Баш чобанлар динчәлиб кетмишдиләр јухуја,
34-35 Енкиду кешик чәкир, көмәк едир онлара
36-37 [.....]

II. ⁶ Хәбәр чатды һасарлы Урукда Билгамыса.

(Гәдим Бабил версијасы"на көрә бу јердән тәхминән беш-алты мисра чатышмыр)

IV. ⁹ һәммин јава гадынла кеф чәкәндә Енкиду
10-11 Бир дә бахыб көрдү ки, бир адам вар өнүндә,
12 Јава гадына деди:
13 "Шамхат, гов бу адамы!
14-15 О нијә кәлиб бура? Де көрүм нәдир ады!"
16 Јава гадын сөсләди
17 Јахын кәлиб, сонра да кери дөнән адамы:
18-19 "Икид, јолун нарадыр? Де нијә тәләсирсән?"
20-21 О адам ағыз ачыб Енкидуја сөјләди:
22 "Никаһ аранкаһына чағырмышдылар мәни,
23-24 Лакин бизә гисмәтдир бөјүкләрә баш әјмәк!
25 Шәһәрдә сәбәтләри кәрпичлә долдурурлар.
26 Јәм вермәк тапшырылып бүтүн күләјәнләрә.
27 Төк һасарлы Урукун шаһына гисмәт олур;
28 Онунчүн ачыг олур јалныз һәрәмханалар.
29 Төк һасарлы Урукда шаһа гисмәтди бунлар.

30-31 Онунчүн ачыг олур јалныз һәрәмханалар.
32 О орада әјләнир өз кәлин арвадыјла!
33-34 Бу белә олур, дөјим, белә дә олачагдыр.
35 Танрылар гәрар вериб бу чүр дә галачагдыр.
36-37 Көбөји кәсиләндән она бу һөкм верилмиш!
38-39 Бу сөзләри динләјиб онун рәнки агарды.

(Бешә гәдәр мисра чатышмыр).

V. ⁷⁻⁸ Өндә Енкиду кедир, далысынча да Шамхат

(Бундан сонра әсас "Ниневия версијасы"ндан бир парча галмышдыр)

II. ³⁵ Кәлиб чыхды Енкиду о һасарлы Урука
36 "Отуз пәһләван кәлсин, дөјүшәрәм, — деди, — мән!"
37 Никаһ өвинә кедән јолу кәсди һәр јердән.
38 Онун үстүнә галхды бүтүн Урук дијары,
39 Чамаат еллик илә јериди она сары.
40 Дәстә-дәстә ахышды, һамы кәлиб јығышды.
41 Дөврәјә алды ону әр икидләр һәр јердән.
42 Ушаг кими өпдүләр онун ајагларындан:
43 "Бу күндән јанымыза көзәл бир икид кәлиб!"
44 О кечә Ишхар үчүн јатаг һазырланмышды,
45 Лакин о Билгамыса танрытәк рәгиб кәлди,
46 Кәсди һәрәмханада гапыны ајағыјла;
Енкиду гапылары гојмады ки, ачыла,
47 Гојмады ки, Билгамыс ораја тәшриф гыла.
48 Никаһ һәрәмханасы өнүндә туташдылар,
49 Күчәдә, енли јолда дөјүшә башладылар,
50 Дәһлизләр јерә чөкдү, силкәләнди диварлар

VI. ²⁴⁻²⁵ Билгамыс дизи үстә әјилиб енди јерә
26-27 һирсини күчлә боғду, өзүнү алды әлә
28-30 Үрәји сојујанда Енкиду деди белә:
31-32 "Сәни јалныз бу чүрә
33-34 Галаларын чамышы Нинсун доға биләрди".
35 Әр икидләр ичиндә башын учадыр сәнин
36-37 Инсанлара шаһлығы Еллил һөкм вериб сәнә!"

*(Ниневия версијасы"нда II ләвһәнин бундан сонрақы мәтниндән јалныз чүз'и парчалар галмышдыр:
бирчә бурасы ајдындыр ки, Билгамыс өз достуну анасы Нинсунун јанына апарыр);*

["....."]

III. 43 Бүтүн өлдө о эрин эллэринэ тај олмаз,
 45 Көйдөн дүшмүш даш кими, чох ағырды эллэри!
 46-47 Хөйир-дуа вер она, гој мөнө гардаш олсун".
 48 Билгамысын анасы, чамышабэнзэр Нинсун
 49 Сөз ачараг чэнкавэр Билгамыса сөйлөди:
 50 "Мөним оғлум [.....]
 Ағырдыр [.....]"

VI. 1 Билгамыс да сөз ачыб анасына деди ки:
 [.....]
 Гапыја јахынлашыб мөнө күчүн көстөрдү,
 Чылғынлығыма көрө мөним дәрсиими верди.

5 Енкидунун нә досту, нә дә ки, анасы вар,
 Неч заман гырхылмајыб башындакы бу сачлар.
 О чөллөрдө доғулуб, она тај тапмаг олмаз"
 Енкиду динлөјөндө онун бу сөһбөтини
 Гөлбинө гөһәр долду, көдөрлөниб ағлады.

10 Јашармыш көзләриндөн јашы күчлө сахлады:
 Бош-бекар отурмагдан күчлөри азалырды.
 Бир-биринө сарыныб, отурдулар јанашы,

13 Гучаглајар бу чүрө доғма гардаш-гардашы.

(Мәзмунун давамы "Гәдим Бабил версијасы"нын Јел лөвһәси адланан
 III лөвһәси әсасында берпа олуна биләр.)

II. 32-33 Билгамыс јерә бахыб, Енкидуја сөйлөди:
 34-35 "Нијә јаш илө долуб, гәм јағыр көзләриндөн,
 36-37 Үрәјин көдөрлөниб, ачы көкс өтүрүрсән?"
 38-39 Енкиду ағзын ачыб Билгамыса сөйләјир:
 40-41 "Достум, гөһәрләнмишәм, гәм тутуб боғазымы,
 42-43 Бош-бекар отурмушам, итир күчүм-гүввәтим".
 44-45 Билгамыс сөһбөт ачыб, Енкидуја сөйлөди.

III. 1-2 "Достум, бурдан узагда, Ливан дағлары вардыр.
 3-4 Сидр мешәси илө өртүлүдүр о дағлар.
 5 О мешәдө чох залым бир һумбаба јашајыр.

6 Кәл бир күн әлбир олаг, кедәк ону өлдүрәк,
 7 Дүнјада нә пис көз вар, шәр очаг вар сөндүрәк.
 8-9 О дағлары бүрүјөн Сидри кәрәк мән ғырам,
 10-11 Өзүмә ад газаныб, шөһрәtimi галдырам".
 12-13 Енкиду чавабында Билгамыса сөйләјир:
 14 "Достум, бир заманлар мән дағлары долашанда,
 15 Вөһшиләрлө бирликдө мешәләри ашанда
 16 Көрмүшдүм, о мешәнин дөрд јанында хәндөк вар.
 17 О мешәнин ичинә мәкәр кирмәкми олар?
 18 һумбаба дөһшәтлидир, сәси туфандыр онун,
 19 Ағзындан алов чыхыр, нәфәси гандыр онун!
 20 Нәдән бу чәтин ишә киришмәк истәјирсән?
 23-24 һумбабанын јурдунда дөјүшмәк истәјирсән?"
 25-26 Билгамыс Енкидуја сөз ачыб белә деди:
 27 "Достум, Сидр дағына чыхмаг истәјирәм мән
 28 һумбаба мешәсинә галхмаг истәјирәм мән,

(Ики-үч мисра чатышмыр)

33 Дөјүш балтасыны мән асарам кәмәримдән.
 34-35 Сән далымча кәләрсән, мән өндө кедәчәјәм!"
 36-37 Енкиду да бу заман Билгамыса сөйләди:
 40-41 Онун һамиси, танры Веер бизи көрмәјә
 42 һумбабаја, Шамашын өзү гүввәт верибдир,
 43 Танры Аддунун өзү она мәрдлик көндәриб.
 44 [.....]

V. 1 Сидр мешәләрини горуја билсин дөјә
 Еллил горхунчлуг вериб, зәһм вериб һумбабаја.
 Ағзындан алов чыхыр, нәфәси гандыр онун!
 4 Дејирләр о мешәјә кедән јол чох ағырдыр.
 4а О мешәнин ичинә мәкәр кирмәкми олар?
 5 Сидр мешәләрини горуја билсин дөјә
 5а Еллил горхунчлуг вериб, зәһм вериб һумбабаја,
 О мешәјә кирәнин әл-јаағы бошалыр".

("Јел лөвһәси"нин мәтни давам едир.).

IV. 3-4 Билгамыс сөһбөт ачыб, Енкидуја сөйлөди:
 5 "Достум, уча көјләрә ким галхыб, ким учалыб?
 6 Кимләр күнәшә чатыб аллаһлардан савајы,

7 Инсан исә бу күн вар, сабах јох.
 8 О нејләсә әбәсди, күләк алыб апарыр,
 9 Сәни елә индидән өлүм горхусу алыр.
 10 Бәс һаны икидлијин, чәсарәтин бәс һаны?

11-12 "Мән габагда кедәчәм, сән архадан декинән:
 "горхма, ирәли вар!"

13 Мәһв олсам гәм јемәјин, дүнјада адым галар.
 14-15 Дејәрләр ки: "Билгамыс залым һумбаба илә
 дејүшләрә атылды!"

16 Будур, мәним өвимдә тәзә ушаг доғулур,
 17 "Атамдан даныш" дејә , јанына кәлир бир күн:
 18 [.....]
 19 "Ким олмуш мәним атам, сәнин достун" — сорушар.
 20 Онда сән данышарсан, мәним руһум шад олар.
 21 [.....]
 22 Инди сән бу сөзүнлә мәни гәмләндирирсән.
 23-24 О дағлары бүрүјән Сидри кәрәк мән ғырам,
 25 Өзүмә ад газаныб, шөһрәtimi артырам.
 26 Достум, мән усталара бијар бујурачағам:
 27 Гој онлар јолумуза силаһлар дүзәлтсинләр.
 28 Онлар усталара бијар вердиләр.
 29 Усталар јығышдылар,
 Мөшвәрәт еләдиләр.
 30 Нәһәнк әмудлар төкүб,
 31 Үч талантлыг¹ балталар
 32 Хәнчәрләр дүзәлтдиләр,
 33 Ики талантлыг бычаг төкүб һазырладылар.
 34 Тијәләрин һәр ағзы отуз миналыг² иди,
 35 Хәнчәрләрин дәстәси отуз миналыг гызыл.
 36 Билгамысла Енкиду һәр бири он талантлыг
 силаһла јүкләнмишди.
 37 Урук гапыларындан једди ғыфыл ачылды,
 38 Чамаат бу сәфәрдән хәбәр тутуб јығылды,
 39 Урукун күчәләри адам әлиндән тыхды.
 40 Билгамыс чамаатын өнүнә чыхды.
 41-42 Һасарлы Урук әһли јерә чөкүб отурду:
 Билгамыс чамаата сөзләрини бујурду:
 44 "Ешидин, еј һасарлы Урукун аһыллары,

45 Ешидин, еј һасарлы Урук халгы, ешидин.

V. ¹
 2 Көрүн Билгамыс сизә нә дејәчәк, ешидин:
 3 "Өлкәләр горхузаны мән кәрмәк истәјирәм.
 4-5 Ону Сидр мешәсиндә өлдүрмәк истәјирәм.
 Гој дүнја ешитсин ки, мән — Урукун өвлады
 һансы күчә гадирәм.
 6 О дағлары бүрүјән Сидри кәрәк мән ғырам,
 7 Өзүмә ад газаныб, шөһрәtimi артырам!"
 8 О һасарлы Урукун башбилән аһыллары
 9 Билгамыса белә бир нитглә чаваб вердиләр:
 10 "Сән кәнч олдуғун үчүн, өзүнә һагт верирсән,
 11 һеч өзүн дә билмирсән һечә бир иш көрүрсән!
 12 Билирик һумбабанын һејбәтли көркәми вар,
 13 Онун силаһыны бәс, сөјлә, ким дәф едәчәк?
 14 Мешәнин дөрд јанына дәрин хәндәк газылыб
 15 һеч о олан мешәнин ичинә кирмәк олар?

16 һумбаба дәһшәтлидир, сәси туфандыр онун,
 17 Ағзындан алов чыхыр, нәфәси гандыр онун!
 18 Нәдән бу чәтин ишә киришмәк истәјирсән?
 19 һумбабајла јурдунда дејүшмәк истәјирсән?

20 Билгамыс адамларын динләди сөзләрини,
 21 Күләрәк, өз достуна зилләди көзләрини:
 22 "Кәл достум, нә дејирәм, инди гулаг ас, дајан,
 23 "Елә мәним өзүм дә ондан горхурам јаман.
 24 Онунчун мешәјә кәл биз бирликдә кедәк

25-26 Горху кәлмәсин дејә ону биркә өлдүрәк!"
 27 Урук ағсагаллары Билгамыса дедиләр:
 28-29 "[.....]

30 [.....]
 31-32 Илаһән сәннән кетсин, танры һифз етсин сәни
 33 Гој ән уғурлу јоллар сәни ора апарсын,
 34 Гој јоллар сәни бир дә бу Урука гајтарсын!"

35 Билгамыс диз чөкәрәк Шамашын гаршысында
 36 Деди: "Мән бу сөзләри чох дигтәтлә ешитдим,
 37 Онунчүн дә Шамаша мән белә сәчдә етдим:
 38 Гој илаһи бу јолда һәјатымы һифз етсин,

¹ Т а л а н т - гәдим пул ваһиди.

² М и н , м и н а - гәдим чәки ваһиди.

39 Бир дө мәни Урукун галасына јетирсин,
40 Бу јолда сән кәлкәни үстүмдән әскик етмә!

("Гәдим Бабил версијасы"нда бундан сонра бир нечә дағылмыш мисра кәлир.

Онлара әсасән куман етмәк олар ки, гәһрәманларын фал ачмасына Шамаш икибашлы чаваб вермишдир.)

46-47 Габагчадан верилән хәбәри динләдикдә
48 [. . . .] о, отуруб ағлады,

VI. 1 Јаш ахды Билгамысын о дәмдә көзләриндән:
2 Бир јола чыхырам ки, неч ајағым дөјмәмиш,
3 Бир јолдур ки, јурдум да һәлә ону көрмәмиш.
4 Бир күн мән өз хошума

5 Белә сәфәрә чыхыб, зәфәрлә дө гајытсам,
6 Онда сәнә, еј Шамаш, дуачы оларам мән.
7 Бүтүн бүтләринә мән кәлиб дәхил дүшәрәм".
8 Онун өнүнә һәр чүр јараг-јасаг гојдулар —
9 Әмуд, јекә хәнчәрләр,
10-11 Јајыны вә охданы вердиләр әлләринә.
12-13 О, әмуду кәтүрдү, охданы да долдурду.
14 Аншан јајыны алаб, күрәјинә апарды.

15 Хәнчәрләри кәмәрә кечирдиләр икидләр,
16 Јола һазырлашдылар

(Бундан сонра ики ајдын олмајан сәтир кәлир:

даһа сонра ики сәтир кәлир ки,

бунлар "Ниневия версијасы"нын

III лөвһәсиндәки һифз олунмамыш биринчи мисраја ујғундур).

III ЛӨВҺӘ

VI. 19 Ел ағсагаллары она хејир-дуа вердиләр,
20 Билгамыса јол үчүн нәсиһәт еләдиләр:
2 "Билгамыс, өз күчүнә чох да архајын олма,
3 Үздән лагејд ол сән, күчлү зәрбә вур амма.
4 Һәмишә өндә кедән јолдашыны горујар,

5 Биринчи чығыр ачан өз достуна јол ачар.
Сәндән габагда кетсин гој Енкиду кедәндә,
Сидрә кедән јолу о сәндән јахшы билир.
О дөјүшдә чох олуб, вурушмада маһирди,
Енкиду, гору ону, гору өз достуну сән

10 Сән ону гучағында хәндәкләрдән кеч апар,
Биз сәнә тапшырырыг шаһы — беләдир гәрар
13-14 Гајыданда сән бизә сағ-саламат вер ону.
Билгамыс сәһбәт ачыб Енкидуја сөјләди:

15 "Достум, кәл Екалмахдан јолумузу салаг биз,
Шаһ анасы Нинсунун һузуруна бујураг
Бөјүк Нинсун мүдрикир, һәр шејдән хәбәрдарды,
Бизә мәсләһәт верәр, доғру јол көстәрәр о"
Әл-әлә тутуб достлар — Билгамысла Енкиду

20 Екалмаха кетдиләр.
Билгамыс дахил олду шаһ анасы мүлкүнә:

"Нинсун, чыхачагам мән чәтин, узаг жүрүшә —
һумбаба олан јерә.

25 Неч бәләд олмадығым бир саваша кедирәм
Неч бәләд олмадығым бир жола чыхырам мән.
"Нечә ки, мән кедирәм, керијә дәнмәмишәм,
Нечә ки, мән чатмамышам Сидр мешәләринә,
О залым һумбабаны нечә ки, әзмәмишәм,

30 Нечә ки, шәр ишләри дүнјадан силмәмишәм
Сән гамәтинә лајиг көзәл палтарлардан кәј,
Шамашын шәрәфинә гаршына бухурдан гој!"
Билгамысын јаныглы нитгинә гулаг асан
Шаһ анасы Нинсунун гәлбини губар алды.

II. 1 Нинсун дөнүб өзүнү арамханаја салды.
Сабунлу көкләр илә бәденини јуду о.
Өз гамәтинә лајиг көзәл палтар кәјди о.
Синәсинә јарашан бојунбағы да салды
Белинә гуршаг вуруб, башына тач гојду о.

5 Икидләрин ардынча бир чам тәмиз су атды.
Пилләләрлә чыхыб о евин дамына галхды,
Галхыб тәриф деди о
Шамашын шәрәфинә,
Әлини кәјә тутду, ун гурбаны гојду о,
Шамашын шәрәфинә.

10 "Нијә бир оғул вердин мәнә сән Билгамыс тәк,
10а Нијә онун көксүнә гојдун нараһат үрәк.
Ојатмасын јериндән, о, јолдан галмајачаг,
Һумбабанын далынча чәтин жола кедәчәк.
Неч бәләд олмадығы бир саваша кирәчәк
Неч бәләд олмадығы бир јол илә кедәчәк.

15 Нә гәдәр ки, кедәчәк, керијә дәнмәјәчәк,
Нечә ки, о чатмајыб Сидр мешәләринә,
О залым һумбабаны нечә ки, мәһв етмәјиб,
Јер үзүндән нечә ки, шәр гүввәни силмәјиб,
Вахтын јетишдијини акаһ етдијин заман

20 Сәнин јадына салсын горхмадан Аја-кәлин
Ахшамлар динчлик үчүн евинә чәкиләркән
Кечә кешикчиләрә тапшырарсан ону сән".

(Сонра дохсанадәк сәтир чатышмыр).

IV. 15 Бухурданы сөндүрдү, гуртарды ибадәти,
Енкидуну чағырыб она белә сөйләди:
"Енкиду, еј гүдрәтли, еј мәним доғмадығым!

8-19 Танры үчүн гурбанлыг каһинләр, гызлар илә

20 Мән сәни Билгамыса сирдаш елан етмишәм".
Чыхарыб Енкидунун бојнуна тилсим асды.
Танрынын арвадлары она әл узатдылар,
Гызлар да үрәкдән она дуа етдиләр.
"Енкидујам! Билгамыс мәни дә өзү илә
јүрүшләрә апарды!" —

25 "Билгамыс Енкидујла ағыр жүрүшә варды".

(Ики мисра чатышмыр)

28 Нә гәдәр ки, о кедир, керијә гајытмајыб,
28а Нә гәдәр ки, о һәлә сидр чөлүнә чатмајыб
Ај өтсә дә онунла бирликдә олачагам.

30 Ил өтсә дә онунла бирликдә галачагам!

(Сонра јүз отуздан артыг сәтир чатышмыр)

IV ЛӨВНӘ

(Бүтүн версияларда бу лөвһәдән җалғыз аҗры-аҗры парчалар галмышдыр.
Онларын җерләшдирилмә ардыңыллығы о гәдәр дә аҗдын деҗил)

[.....]

Иҗирми мәнзилдән бир җола нишан гоҗдулар,
Һәр отуз мәнзилдән бир дүшәркә дә салдылар,
Һәр күн онлар бирликдә әлли мәнзил өтдүләр,
Алты һәфтә үч күндә Фәрат чаҗы көрүндү.
Күнәшин гаршысында онлар гуҗу газдылар.
[.....]
Билгамыс даҗа чыхыб әтрафа көз кәздирди.
"Даҗ, мәнә сән хеҗирли җуху кәтир!" сөҗләди.
[.....]

(Дөрд аҗдын олмаҗан сәтир кәлир: көрүнүр, Енкиду Билгамыс үчүн
чадыр гурур)

Билгамыс чәнәсини дизләринә сөҗкәди,
Ширин җухуҗа кетди, уҗуду инсан оҗлу.
Кечәнин бир аләми җухусундан аҗылды,
"Мәни сәнми сәсләдин? Бәс мән ниҗә оҗандым?
Достум, көр нә деҗирәм, баҗаг бир җуху көрдүм,
Җаман горхулу иди, мәним көрдүҗүм җуху
Көрдүм ки, сәнинлә даҗ учгунлары алтда
бирликдә даҗанмышыҗ,
Даҗлар учуб төкүлүб, биз алтында галмышыҗ,

ф Биз [.....]"
х Сәһраларда доҗулан һикмәтдән һалы олур,
h О досту Билгамыс җухуну белә җозду:
ч "Көзәл җуху көрмүсән, көрдүҗүн җухунун, дост,
ч инан ки, гиҗмәти чох,
ш Җухуна кирән даҗын зәррәчә горхусу җох.
aa Биз һумбабаны тапыб ону мәнв едәчәҗик,
О мундар меҗитини күллүҗә атачаҗыҗ!

бб Сәһәр тездән Шамашдан шад хәбәр алачаҗыҗ!"
вв Иҗирми мәнзилдән бир җола нишан гоҗдулар,
гг һәр отуз мәнзилдән бир дүшәркә дә салдылар
дд һәр күн онлар бирликдә әлли мәнзил кетди.
ее Алты һәфтә, үч күндән сонра ора чатдылар...
өө Күнәшин гаршысында онлар гуҗу газдылар.
жж [.....]
зз Билгамыс даҗа чыхыб, әтрафа көз кәздирди.
пп "Даҗ, сән мәнә хеҗирли җуху кәтир"— сөҗләди.
рр Кечәнин бир аләми җухусундан аҗылды,
сс Галхыб өз досту илә данышмаҗа башлады".
тт "Мәни сәнми сәсләдин? Бәс мән ниҗә оҗандым?
Мән бир җуху да көрдүм, сәксәниб дә оҗандым.

3 Дүнҗа ләрзәҗә кәлди, җер аҗрылды, чахнады,
4 Әлбәҗаха олдум мән бир вәһши өкүз илә.

5 О елә бөҗүрдү ки, җер җарыҗа бөлүндү
5a Онун галдырдыҗы тоз көҗүн үзүнү алды.
6 Мән онун гаршысында дизи үстә җыхылдым.
7 Лакин тутдум [.....]
8 О мәнә әл узадыб, мәни галдырды җердән
9 Мәнә җемәк җедириб
Тулуҗдан су да верди".

10 "Бизим үз тутдугумуз танры деҗил о өкүз
11 Амма ки, өкүзә дүшмән дә демәк олмаз.
12 Күнәш нурлу Шамашдыр, сәнин җухуна кирән,
13 Дарда көмәк әлини һәмишә бизә верән,
14 Сәнә җемәк, су верән

15-16 Танры Лугалбандадыр!

Дүнјада көрүнмөмиш бир зөфөр чалачагыг!

а Сөһөр тездөн Шамашдан шад хөбөр алачагыг!"
в Ијирми мәнзилдөн бир жола нишан гојдулар,
с һәр отуз мәнзилдөн бир дүшөркө дә салдылар.
а һәр күн онлар бирликдә әлли мәнзил кетдиләр.
е Алты һәфтә үч күнә узун јоллар доланыб,
Ливанын дағларына онлар кәлиб јетдиләр,
Күнәшин гаршысында онлар гују газдылар,
[.....]
Билгамыс даға чыхыб әтрафа көз кәздирди,
"Дағ, мәнә сән хејирли јуху кәтир"— сөјләди.

III. 6 Билгамыс чәнәсини дизләринә сөјкәди,
Ширин јухуја кетди, ујуду инсан оғлу.
Кечәнин бир аләми јухусундан ајылды,
Галхыб өз досту илә данышмаға башлады:

10 "Мәни сәнми сәсләдин? Бәс мән нијә ојандым?
Мәнә тохунмадын ки? Нијә дурдум јухудан?
Танрымы өтдү бурдан? Титрәмәјә дүшмүшәм.
Достум, үчүнчү јолду бу чүр јуху көрүрәм.
Бу јуху даһа бәддир, даһа горхунч јухудур.

15 Көрдүм көј уғулдајыр, јер мөһкәм курулдајыр,
Бирдән күнәш тутулду, чөкдү гаты гаранлыг.
Шимшәкләр парылдады, алов пүскүрүб галхды,
Од күкрәди, көјлөрдән өлүм јағышы јағды
Үфүгүн нуру солду, одлар, аловлар сөндү,

20 Истиләр кечиб кетди, дөрд тәрәф күлә дөндү,
Дур гајыдаг керијә, бизә мәсләһәт кәрәк!"

22 Енкиду баша дүшүб, јухунун мәнасыны
Билгамыса сөјләди:

(Бундан сонра јүз ијирмијә гәдәр мисра чатышмыр, ајры-ајры парчалар
галмышдыр. Онлардан бөлә анлашылыр ки, гәһрәманлар бәлкә дә кери
чәкилмишләр, лакин сонра јенә сәфәри давам етдирмишләр вә бу
заман Билгамыс даһа үч јуху көрмүшдүр.)

(Билгамысын сонунчу (3) јухусуну, јухусунда азман көрмәјини
Енкиду бөлә јозур)

а "Достум, һәммин јухунун јозуму бах беләдир:
б Азмана охшатдығын, горхулу һумбабаны
в һәлә ишыглашмамыш мәғлуб едәчәјик биз,
г Әлбир олуб сәнинлә зөфөр чалачагыг биз.
д О нифрәт етдијимиз, дүшмәнимиз һумбаба
Ајағымыз алтында тапданыб мөһв олачаг".

(Лакин нәдәнсә гәһрәманлар уғур газана билмирләр,
Билгамыс јенә дә танрысы Шамашдан көмәк истәјир).

V. 38 (...) Шамашын гаршысында көз јашы
ахыдыр о;

"Урукда сән Нинсуна нә вә`д еләмишдин бәс?

40 Сөзүнә әмәл елә, инди мәнә гулаг ас!"
42 О һасарлы Урукун өвлады Билгамысын
Сәси Шамаша јетди,

Шамаш ону ешитди.
42 а Гәфил дәрин көјлөрдән, чағырыш ешидилди:
"Тәләс, јахынлаш она мешәјә чәкилмәмиш,
Чәнкәллијә кирмәмиш тез үстүнү кәсдилин.

45 Тез үстүнү кәсдилин
О әјнинә кејмәмиш једди горхунч кејими.
Кејимләриндән јалныз тәк бири әјниндәдир.
46 а Туташды бирдән онлар
Гызмыш тәкәләр кими баш-баша дәјди онлар,
Бүтүн гезәби илә тәк бирчә нә`рә чәкди,
50 Мешәнин саһибинин сәси кәлди узагдан,
Һумбаба илдырым тәк һарај салды узагдан.
Билгамыс сөһбәт ачыб Енкидуја сөјләјир:

VI. 1 "Тәкликдә инан, бизә о һеч нә едә билмәз.
Ајрылыгда бизим дә әлимиздән иш кәлмәз.
Сылдырым тәк кечилмәз, икиликдә кечиләр,
[.....]

5 Үчгәт һөрүлмүш кәндир асанлыгга гырылмаз,
Бир чүт шир баласынын күчү ширдән аз олмаз!"

(Бундан сонра ијирмијәдәк сәтир чатышмыр).

- 23 Енкиду сөһбәт ачыб Билгамыса сөjlәди:
"Әкәр биз сәнинлә мешәjә кедиб кирсәк,
- 25 Тамам әлдән дүшәрик, голларым зәифләjәр".
Билгамыс чавабында Енкидуjа сөjlәjир:
"Доғруданмы бу ишдә биз мискин олачағыг?
Биз дәрәләр долашыб, нечә дағлар ашмышыг.
29 Сидри гырмамыш һәлә
29 a Гаршымызда дурандан горхачағыг биз мәкәр?
- 30 Достум, вурушлар көрүб, дөjүшләрден чыхмысан,
Чанына зәһәр һопуб, өлүмдән горхмамысан.
[.....]
Сәнин сәсин тәбил тәк өзәмәтли курлаjыр!
Гоj голларын ачылсын, кәjлик чыхсын чанындан
- 35 Достум, кәл бир әл-әлә, чијин-чијинә кедәк,
36 Гоj вуруш jанғысыjла аловлансын үрәјин.
36 a Өлүмү jаддан чыхарт, өмүр газаначагсан
Өндә кедән өзүнү, jолдашыны һифз едәр.
Онларын ады-саны, ели-обаны кәзәр!"
- 40 Онлар Сидр мешәсинә jетишдиләр беләчә,
Сөһбәтләрини кәсиб даjандылар сакитчә.

V ЛӨВҺӘ

- I. 1 Онлар кәлиб дурдулар мешәнин ғырағында,
Көрдүләр ағачларын упуча гамәтини,
Көрдүләр сидр дағынын, танрылар мәскәнини
Һумбаба кәзән jердән аjаг сәсләри кәлмир:
- 5 Чығырлар вар бурада; jоллар, кечидләр раһат
Көрдүләр сидр дағынын танрылар мәскәнини
Ирнишнинин тахт-тачыны.
Дағларын өтәјиндә күчлү чәтир бағламыш ағачлары
көрдүләр
Ағачларын көлкәси раһатдыр, көз охшаjыр,
Көjөмләр пөһрәләjиб, оранын кол-косу вар,
- 10 Сидрләр боj атдыгча, боj атыр олеандрлар.
Мешәнин һәр тәрәфи хәндәклә дөврәләниб,
Онун үчдә икиси хәндәкләрә бүлүнүб.
- (Бундан сонра алтмышадәк мисра чатышмыр.)
Галмыш парчаларда "дартылыб алынмыш ғылынчлардан", "зәһәрли дө-
мирдән" данышылыр, Һумбабанын (?) өз горхунч шүә-кәјимини (?) кәјмәси
вә Еллилин лә'нәтләнмәси куманы һаггында данышылыр.
Сонра Енкидунун нитти кәлир.
- II. 18 Енкиду сөһбәт ачыб Билгамыса сөjlәjир:
"Һумбаба [.....]
- 20 Тәкликдә инан, бизә о һеч нә едә билмәз,

Айрылыгда бизим дә әлимиздән иш кәлмәз.
 Сылдырым төк кечилмәз, икиликдә кечиләр.
 [.....]
 25 Үчгәт һөрүлмүш кәндир асанлыгга ғырылмаз,
 Бир чүт шир баласынын күчү ширдән аз олмәз!"

*(Бешинчи лөвһәнин бундан сонрақы "Ниневия версиясынын" мәтнi гал-
 мамышдыр. Епосун һетт дилинә тәрчүмәсинин бир парчасындан көрүнүр
 ки, гәһрәманлар Сидри ғырмаға кириширләр. Анчаг һумбабанын пәйда
 олмасы онлары горхудур. Лакин Шамаш кәйдән онлара ғышгырыр ки, горх-
 масынлар вә онларын көмәжинә сәккиз күләк кәндәрир, бунун көмәжи илә
 гәһрәманлар һумбаба үстүн кәлирләр. һумбаба јалварыб аман истәјир,
 лакин Енкиду ону бағышламағы Билгамыса мәсләһәт көрмүр. Бундан
 башга һумбабанын "шүа кәјим"ләрини ајры-ајрылыгда "өлдүрмәк" дә ла-
 зым имиш. Мәзмунун давамы јалныз "Гәдим Бабил версиясы"ндан
 "Бауер фрагменти" адланан парчадан мәлүмдүр).*

9 Билгамыс сөһбәт ачыб Енкидуја сөјләјир:
 10 "һумбабаны бирликдә өлдүрмәјә кедәндә
 11 Сачылан о шүалар карыхыб јох олачаг.
 12 Шүалар итән заман дүнја да гаралачаг!"
 13 Енкиду чавабында Билгамыса сөјләјир:
 14 "Достум", чүчөләр гачмаз анасы тутуланда!
 15 Ишыг шүаларыны сонра да тапмаг олар,
 16 Онлар отун ичиндә чүчә кими гачышар,
 17 Әввәл өзүнү өлдүр, сонра о бириләри".
 18 Билгамыс ешидәндә силаһдашын сөзүнү.

1. 19 Өз дөјүш балтасыны әзәмәтлә галдырды,
 20 Гуршағындан ғылынчыны сыјырды,

21 Дүшмәнин пәјсәринә вар гүввә илә вурду.
 22 Бу ан досту Енкиду зәрбә вурду синәдән,
 23 Дүшмән јерә јыхылды үч гүввәтли зәрбәдән.
 24 Өзалары сусталды, гүввәдән дүшдү бәдән.

25 Кешикчи һумбабаны вуруб јерә сәрдиләр.
 26 Ики мәнзилә гәдәр инилдәди мешәлик,
 27-28 Ики дост мәһв етдиләр ағачлары-тирләри,
 Онлар ғырыб-төкдүләр сидр ағачларыны.
 29 Ливанда, Сариада¹ — ады саја салынан

¹ С а р и а — Сурија вә Фәләстин арасындакы һермон дағынын гәдим адыдыр.

30 Мешә көзәтчисини Енкиду мәһв еләди.

31 Бир раһатлыг бүрүдү уча-уча дағлары.
 32 Мешәли зирвәләри, јашыллыглары.
 33 О мәһв етди мешәдә бүтүн кешикчиләри —
 34 Мәһв етди һумбабанын бүтүн шүаларыны,
 34 а Једдисини дә тамам мәһв еләјәндән сонра
 Ачды дөјүш торуну,
 Бир дә једди талантлыг санбаллы хәнчәрини

35 Ачды сәккиз талантлыг јүкү дә бәдәниндән,
 Аннуакларын кизли мәскәнин о тапды.
 Билгамыс доғрајырды бирчә-бирчә сидрләри,
 Енкиду чыхарырды торпагдан көтүкләри.
 Сөз ачараг Енкиду сөјләди Билгамыса:
 "Мәним достум Билгамыс, биз өлдүрдүк сидрләри
 Көтүр дөјүш балтаны кечир даһа белинә,
 Шамашын гаршысында дил төк, тәшәккүр елә
 Сидрләри апарырыг Фәратын саһилинә".

*(Сонра лөвһәнин ахырынадек мәтндән јалныз чүз'и парчалар
 галмышдыр).*

VI ЛӨВНӘ

- 1 Жујунуб сығалланды,
бәдени пар-пар јанды,
Сачларыны алнындан күрәјинә туллады,
Төкдү кир-пасағыны, тәмизлијә чыхды о,
Палтарыны кејинди, көмәрини бағлады,
- 5 Билгамыс тач кејиниб елә бир сығал вурду,
Мәлејкә Иштар онун тамашасына дурду.
Деди: "Икид Билгамыс, кәл сән мәним әрим ол,
О јеткин бәденини мәнә бағышлакынан!
Јеканә әр оларсан, мән арвад оллам сәнә,
- 10 Дүзәлтдирәрәм сәнә алтун чәнк арабасы,
Голлары кәһрәбадан, төкәри гызыл олар.
Она күчлү гатыр јох, туфанлары гошарлар.
Сидр әтри сача-сача гәдәм гој евимизә
Сән евә бујуранда, дахил оlanda бизә,
- 15 Өпсүн ајағларыны дөшәмәм, евим, тахтым,
Гаршында диз чөксүн сәнин дәвләтлиләр, ағалар,
Сәнә хәрәч верилсин бол мәһсулу дүзләрин,
Не мәти төпәләрин.
Кечиләрин үч бала,
гојунун екиз доғсун,
Јүк дашыјан ешшәјин
гатыра чатсын сәнин.

- 20 Чәнк арабанда атлар јүрүшдә дөнмәз олсун,
Бојундуруг алтында кедән өкүзләринин
Өвәзи тапылмасын".

- 22-23 Билгамыс сөһбәт ачыб Иштара белә дејир:
"Нијә истәјирсән ки, мән сәнинлә евләним?"

- 25 Чанына сүртмәк үчүн зейтун јағы верәрәм,
сәнә кејим аларам,
Мән сәнә әт верәрәм, хәрәк, јемәк јолларам.
Илаһәләрә лајиг чәрәк једиздирәрәм,
Мәлејкәләрә лајиг шәрбәт ичиздирәрәм.
Евини төмтәрагла, чаһ-чәлалла бәзәрәм.

- 30 Анбарыны мән сәнин тахылла долдуарам.
Мән сәнин бүтләринә палтар кејиндирәрәм.
Анчаг сәни өзүмә арвад еләмәрәм мән!
Сән одлу бир күрәсән, сојуг олса сәнәрсән
Бир гара гапысан ки,
сахламырсан туфанын, күләјин гаршысыны.

- 35 Гәһрәманын башына төкүлән бир сарајсан.
Өзү өз паланыны ајаглајан филсән сән.
Зәһмәтини чөкәни јандыран гәтрансан сән
Дашыјанын үстүнә су чиләјән тулугсан,
Сән — һөркүнү сахлаја билмәјән тава дашы.

- 40 Мүстәбидсән, халгыны дүшмәнләрә сатырсан.
Сәндәлсән, саһибинин ајағыны сыхырсан.
Сөјлә, һансы әрини севмисән ахырачан
Һансы әмәлин сөјлә шөһрәтләндириб сәни?
Гој сајым нечәсијлә ејш-ишрәт етдијини!

- 45 [.....]
Кәнчлијиндә, илк әрин Диммузијә о ки вар,
Нәсиб етдин көз јашы, наләләр, һычгырыглар.
Кәнч бир чобаны севдин, о көрпәјә сән гыјдын.
Сонра зәрбә ендириб ганадларыны гырдын;

50 О һәлә дә чөллөрдә гышгырыр: "вај ганадым!"
Ән күчлү асланы да севиб баҗрына басдын.
Сән она једди дәфә једди чүр гују газдын.
Дејүшдә ад газанан бир аты да севмисән,
Она гырманч вә шаллаг, јүјән нәсиб етмисән.

55 Она нәсиб етмисән једди мәнзил кечмәји,
Она нәсиб етмисән буланыг су ичмәји.
Ағлар гојмусан онун анасы Силилини
Бир заманлар севмисән бир кечиотараны,
О кәтириб сүфрәнә күллү көмбә дүзәрди.

60 О сәнә һәр күн көрпә әмликләрдән кәсәрди.
Сән она зәрбә вуруб дөндәрдин чанавара
Өзүнүнкүләр ону инди салыб дағлара,
Өз итләри јазыгын будуну парчалајыр.
Сән о бағбан бабаны — Ишуллануну севдин.

65 О сәнә салхым-салхым хурма јығарды һәр вахт
Мәһәббәтлә о сәнин столуну бәзәрди,
Сән она јахынлашдын,
фикрини она ачдын:
"Ишулланум, гој сәнин јеткинлијини дадаг,
Сојунуб гојнума кир, сәнинлә биркә јатаг!"

70 О сәнә чаваб вериб деди:
"Истәјин нәдир?
Јемәмишәм һеч заман анам биширмәјени
Мән јејә биләрәмми намәһрәм хөрәјини?
Һәсир дајә туфана таб кәтирә биләрми?"

75 Сән бу сөзү ешитчәк
Вуруб о күнаһсызы һөрүмчәјә дөндәрдин.
Сән ону ағыр, чәтин иш далынча көндәрдин,
О даһа өз торундан гуртула билмәјечәк.
Мәни дә севәрәк сән,
бу һала салачагсан!"

80 Иштар гулаг асараг бу дејилән сөzlәрә,
Гәзәбләнәрәк учуб галхды әнкин көјләрә.
Өз атасы Анунун гаршысында ағлады.
Анасы Ангуја да көз јашлары ахытды.
Сөјләди ки: "Билгамыс мәни русвај еләди,

85 Бүтүн ејибләримә мәнәм үзүмә деди.
Деди күнаһларымы,
сајды нөгсанларымы".

87-88 Ану да чавабында гызы Иштара деди:
Јәгин Билгамыс шаһы сән тәһгир еләјибсән,
90 О да ејибләрини сәнин үзүнә дејиб,
Сајыб күнаһларыны,
сајыб нөгсанларыны".

92-93 Иштар өз атасына — Ануја сөјләди ки:
"Ата, бир буға јарат, Билгамысы мәһв етсин,

95 Бу тәһгир үчүн кәрәк чәзасына о јетсин!
Өкүзү јарадыб сән,
ону мәнә бәхш етсән,
Јашадыгы јердәчә онун чаныны аллам,
О дүнјанын ән дәрин гатына јола саллам
Дириләри јемәкчүн галдыррам өлүләри

100 Өлүләрдән аз олсун гој сајы дириләрин
101-102 Ану сөһбәт ачараг Иштара белә деди:
"Буға истәјирсәнсә доғрудан да әкәр сән,
Урукда дүз једди ил чохла саман олачаг

105 Чохлу јем јығмалысан мал-гарадан өтрү сән,
Чөлүн һејванларына сән от бечәрмәлисән".
107-108 Иштар сөһбәт ачараг сөјләјир атасына:
Урукда мал-гараја от тәдарүк етмишәм

110 Чөлүн һејванларына отлаглар бәсләмишәм".

(Сонра үч-дөрд мисра чатышмыр, орада көјләрдә олан буға һаггында
данышылырмыш).

117 Ану ешидэрэк дејиләнләри,
118 Јаратды Буганы онун хәтринә,
118 а [.....]
Иштарса көләрден говуб Буганы:
Кәтириб чыхартды Урука

120 Чатанда Урукун күчәләринә;
[.....]
О Буга јеријиб Фәрата енди.
Једди гуртума ичди, чајын сују јох олду,
Нәфәс дәрдикчә јердә једди хәндәк ојулду;
Урукун јүз икиди јыхылды о хәндәјә.

125 Икинчи нәфәсдә дә дәрин калафа ачды.
Ики јүз Урук әри јыхылыб ора дүшдү.
Үчүнчү нәфәсдә о Енкидунун үзүнә
селик-түпүрчәк атды,
Енкиду сычрајараг бујнузларындан тутду,
Јенә онун үзүнә Буга селик ахытды.

130 Ағыр гујруғу илә сонра да вурду ону.

131-132 Енкиду имкан тапыб Билгамыса сөјләди:
"Әзиз дост, шөһрәтимиз јајылыбдыр һәр јерә,
Бәс нечә чаваб верәк инди биз бу тәһгирә?"
135 "Достум, мән дә көрүрдүм Бугада
чылғынлығы.
Бизи горхуда билмәз онун азғынлығы.
О Буганы икимиз
Бир јердә өлдүрәрик,
Мән онун үрәјини чыхардарам јериндән,
Шамаша апарарам.
Бујнузуна зейтун јағы долдуруб,
Лугалбандаја чатдырарам.

140 Сән онун гујруғунун јапыш јоғун јериндән
Алнына, пәјсәринә хәнчәр вурачағам мән,
[.....]
Енкиду һәрләјәрәк онун далынча гачды,
Гујруғунун лап јоғун јериндән о јапышды,

145 [.....]
Билгамыс өз достунун икидлијини көрдү.
Буганын пәјсәринә, алнына хәнчәр вурду,
Кәтирдиләр гојдулар Шамашын гаршысына.
Бир аз кәнарда дуруб, сәчдә етдиләр она,

150 Сонра һәр ики гардаш отуруб динчәлдиләр
Иштар галды Урукун гала диварларына
Дивар үстә сәрилди, бу иш кәлди арына:
"Буганы өлдүрмәклә мәни русвај еләдин,
вај халына, Билгамыс!"
Енкиду гулаг асыб Иштарын бу сөзүнә,

155 Буганын сағрысыны кәсиб чырпды үзүнә:
156-157 Буга кими едәрдим, сән дә дүшсән әлимә.
Онун бағырсағыны долајардым белинә!"
Иштар јүнкүл гызлары, кәзәјән гадынлары
160 Јығыб аглашма гурду Буганын сағрысына.
161-162 Билгамыс бир јерә топлады усталары,
Јоғунлуғуну өјдү усталар бујнузларын;
Санки отуз миналыг кашыдан төкүлмүшдү,

165 Ики бармаг гәдәри галындыр сағанағы.
Ики бујнуз тутуму — алты пәј зейтун јағы
Чанына јахсын дејә өзүнүн танрысына
Лугалбандаја верди.
Бујнузлары апарыб ағалыг јатағынын
диварларына вурду.
Кедиб Фәрат чајында јудулар әлләрини

170-171 Урук күчәләријлә онлар јола дүзәлди,
Урук әһли онларын тамашасына кәлди.
173-174 Билгамыс сөз сөјләди садә уруклулара:

175 "Бир көрүн, ким кәзәлдир
гәһрәманлар ичиндә?
Көрүн әзәмәтлидир ким чаванлар ичиндә?
Бүтүн гәһрәманларын Билгамысдыр кәзәли,

Енкидудур әрлөрдән дә мәғрур, ән чүссәли,
Гәзәблә говдугумуз о илаһә Бугасы

180

Олмады истәјинә, арзусуна чатасы.

[.....]

Билгамыс сарајында бөјүк шәнлик дүзәлтди,
Сонра да гәһрәманлар јатыб јухуја кетди.
Енкиду јатыб кечә белә бир јуху көрдү,

185

Галхды икид Енкиду, јухусуну данышды:

VII ЛӨВҺӘ

I. ¹ "Достум, улу танрылар мәшвәрәт еләјирләр".

(Сонрасы јалныз һетт дилиндә галмыш "Периферија версијасы"ндан бир парча әсасында мәлумдур. Онун мәзмуну әсас версијанын үслубуна ујғунлашдырылаһа ашағыда верилир).

2 [.....]

3 Мәним кечә көрдүјүм јухуну ешит дејим.

4-5 Ану, Еллил вә Шамаш нәсә данышырдылар:

5 а Буганы, һумбабаны нијә өлдүрдү онлар?

6 Еллилә төрәф дөнүб,

7 Ану деди: "Дағлардан сидри оғурлајанлар

8 Өлүмә лајигдирләр!"

9 Еллил сөјләди ки, гој Енкиду өлсүн онда,

10 Билгамысса јашасын!"

Шамаш исә гәһрәман Еллилә чаваб верди:

12-13 "Буганы, һумбабаны онлар өлдүрмәдим
сәнин кестәришинлә?

13 а Инди күнаһсыз јерә нијә өлсүн Енкиду?

14 Еллил дә ачығланыб деди Шамаша : "Динлә,

15-16 Онлар достлуг етмирми бәс һәмишә сәнинлә!"

17 Билгамысын көзүндән јаш ахды ондан јана:

18 Гардаш, әзиз гардашым, ахы бир сөјлә мәнә

Мән тәмизә чыхмышам нијә сәнин јеринә?

20-21 Бир дә: "Доғрудурму бу, кабусла кәлиб мән дә,
отурачагам орда, мөзар кирәчәјиндә,
22 Севимли гардашымы бир дә өз көзләримлә
көрә билмәјәчәјәм?"

[.....]

(Ола билсин ки, "Периферија версијасы"нын Фәләстин әразисиндә
Мекиддода тапылан аккад дилиндәки парчасы да бураја аиддир).

[.....]

2-3 Енкиду әли илә Билгамыса тохунуб
она белә сөјләди:

4 һумбабаны мәһв едиб
сидри мән гырмамышам.

5 [.....]

6 [.....]

7 Танрыларын топлашыб, јашадығы мешәдән
8 Тәк бирчә сидри белә мәһв еләмәмишәм мән!"

8 а Билгамыс бу сәданы ешидәрәк ојанды

9 Гәһрәмана сөјләди:

10 "Сәнин көрдүјүн јуху хејирдир, уғурлудур,

11 Бир аз чәтин олса да ахыры хејир олар..."

(Көрүнүр "Ниневия версијасы"ндан олан парча да бураја аиддир, лакин
ола билсин ки, ондан әввәл јухарыда верилән "Периферија версија-
сы"ндан чох фәргли мәтн олмушдур. Енкидунун нитгиндәки чох позулмуш
бир нечә сәтирдән сонра ашағыдакы мисралар кәлир)

1. 27-28 Енкиду сөһбәт ачыб Билгамыса сөјләјир:
"Кәл кедәк Еллилдән дә илтимас едәк!" дејир.

30 Мә бәдин гаршысында ајаг сахлады онлар.
Көрдүләр ки, орада ағач бир гапы вардыр,
О гапы — Енкиду сөһбәт ачыб Билгамыса сөјләјир:
О гапы Енкидудан Еллилә јадикардыр.
Енкиду сөһбәт ачыб Билгамыса сөјләјир:
"Ағач гапы үзүндән бу бәлалар үз верди!"

[.....]

1. 35 Енкиду нәзәр салыб, гапыја көз јетирир,
Адамла данышан тәк онунла сөһбәт едир:
"Ади, тахта гапыдыр, хисси јох, дүјгусу јох:
Ағыл дејилән шејдән бир дырнаг да јохдур.

40 О учабој, гамәтли сидри көрәнә кими
Ијирми мәнзил кечиб чох ахтармышам сәни
Дүнјада о ағача мөкәр тајмы тапылар.
Бојун он сәккиз сажын, енин алты сажын вар.
Чәфтән, һәнчәман, сүнкүн он ики дирсәк олар

45 һазырлајыб кәтирдим, бәзәдим Ниппурдад да,
Билсәјдим агибәтин бу олачаг ахырда.
Билсәјдим о зәһмәтин будур мәнә галаны
Чилик-чилик едәрдим, көтүрәрдим балтаны.
Сал баглајыб бир јоллуг ахыдардым сулара.

(Сонра дөрд алашылмаз мисра кәлир)

II. 1
д Анујла Иштар инди кечмирләр күнаһымдан!
е Сәни нијә дүзәлтдим, нијә бу иши тутдум,
ж Мә мин бәхшиши илә мәһв еләдим өзүмү.
жж Каш сәнин кәләчәјин шаһы һазырлајайды,
з Каш сәнин лајларыны танры низамлајайды,
и Мәним адымы позуб, өз адыны јазайды.
и Бу гапыны чыхарыб, о гапыны асајды!"
ј Ағлады ичин-ичин Енкидунун сөзүндән,
к Килә-килә јаш ахды Билгамысын көзүндән.
л Билгамыс Енкидуја бурада белә сөјләди:
л "Танры сәнә көзәл нитг, дәрин ағыл бәхш едиб,
м Бу чүр ағынла сән көр нәләр дүшүнүрсән?
н Әзиз дост, чох гәрибә дүшүнүрсән бу јердә.
о Елә бир горху јохдур сән көрдүјүн јухуда
п Ахыры хејирлидир, наһагды аһу-зарын,
р Милчәк ганады кими тәрпәшир додагларын!
рр Горхулу олса белә, јозуму гијмәтлидир,
с Нәдәнсә дириләрин гәлбини гәмләр дидир.
т Јухулар гәм-гүссәни гисмәт верир сағлара
у Индисә гој јалварым мән улу танрылара,
ү Рәһм истәјим, гој сәнин танрына үз чевирым.
ф Танрыларын атасы Ану рәһм етсин јенә

Енкиду ешидәндә Шамашын сөзләрини
Гәзәбли үрәжинә бир аз сәринлик јағды,
Чылғынлашмыш көксүнә хејли сакитлик ахды.
Деди: Шамхат, гој сәнә башга бир гисмәт кәсим,

IV. ¹ Сәни атыб көдәнләр дөнүб јанына кәлсин.
Гој сәнә һөкмдарлар, шаһлар да һејран олсун.
Көрәндә гәһрәманлар сәнинчүн тел тәрпәтсин.

5 Кешикчи сахламасын, сәнә кәмәр бәхш етсин,
Кезәл шүшә пәрәкләр, чәвахир, алтун версин,
Сәнә дөјмә сырғалар, һәдијјәләр кәтирсин
Дөвләт сел кими ахсын,
башына тахыл јағсын.
Чадукәрләр гој сәни өз јериндән көтүрсүн,
Танрыларын мүлкүнә ибадәтә кәтирсин.

10 Гој сәнин хатиринә
Једди өвлад анасы өз әрини тәрк етсин!"
Кечә өз јатағына тәнһа узанан заман,
Енкидунун ичинә бир агры долду јаман
О дәрдини ачараг өз достуна сөјләди
"Кечә јуху көрмүшәм, әзиз дост, ешит, — деди, —

15 Көјләр һарај салырды, нида галхырды јердән
Онларын арасында дајанмышдым төкчә мән,
Бир дә бир адам варды, тутгун иди үз-көзү
Мән фыртына гушуна охшатдым ону, дүзү.
Ити чајнағы варды, гартал кими ганады,
Сачымдан јапышараг көз ачмаға гојмады.

20 Ону вурдум — тулланыб тез сычрады кәнара,
Сонра о мәни вурду, о дәм сағалды јара.
Сонра вәһши өкүзтәк јеријиб мәни јыхды,
Агры мәнкәнә кими бәденими бәрк сыхды.

25 Дедим, мәни хилас ет! Сән хилас едәммәдин,
Онунла вурушмаға горхдун, кедә билмәдин
Сән јалныз [.....]
[.....]

31 О мәнә тохунараг, мәни гуша чевирди,

Ганад тахды чијнимә, әдәти гуш ганады,
Үзүмә бахды, бахды, сонра мәни апарды,
Иркалланын мүлкүнә — зүлмәт евинә варды.

35 Кедәр-кәлмәздир ора, көдән керијә дөнмәз,
О евин сакинләри ишыгдан мәһрумдурлар.
Күл илә гидаланыб, торпагла доланырлар.
Онлар гуша бәнзәјир,
Ганадлы палтар кејир.

39 Ишыг үзү көрмүрләр, зүлмәтдә јашајырлар
39 а Чәфтә вә гапылары тоз басар, торпаг тутар,

40 Мәним гәдәм басдығым һәмин Мејит евиндә,
Солгун әклилләр көрдүм о мәнзилин ичиндә,
Көрдүм бизим дүнјаја бир вахт саһиб оланлар,
Орададыр — онлар иди о әклил апаранлар.
Ану илә Еллилә онлар әт говурмасы,
Сәпсәрин тулуг сују, чәрәк апарырдылар.

45 Мәним кирмиш олдуғум һәмин Мејит евиндә;
46-47 Бир һаһин, бир хидмәтчи, бир чадукәр јашајыр,
Улу танрыларын да орда гуллуғчусу вар.
Орда Етана илә Сумукан да јашајыр,

50 Јерин мәлаикәси Ерешкигал јашајыр.
Онун да габағында јерин мирзәси, о гыз
Белет-сери диз чөкүб.
Онун үчүн охујур, талә јазыларыны,
О башыны галдырыб өнүндә көрдү мәни.
Деди ки, о адамы артыг әчәл алмышдыр!

*(Сонра әллијәдәк мисра чатышмыр. Енкиду јенә јуху көрүр. Бу јуху
һагында сәһбәт ашағыдакы сөзләрлә гуртарыр):*

VI. ¹ "Бүтүн әзијјәтләри биз арамызда бөлдүк,
Јадда сахла, унутма, достум әмәлләримин!"
Онун досту чох чәтин јөзулмаз јуху көрмүш,
Јуху көрәндә онун тағәти дә түкәнмиш.

5 Енкиду узанмышдыр,
Бир күн, ики күн кечмиш

Һәлә дә о узаныб,
Беш күн, једди күн, сәккиз,
доггузунчу күн,
Онунчу күн јетишди, ағрылары чоһалмыш.

10 Он биринчи күн өтдү, он икинчи күн кәлди,
Енкиду јатағындан бир азачыг дикәлди.
Билгамысы сәсләјиб, она белә сөјләди:
"Көрүнүр, достум даһа мәнә нифрәт бәсләјир.
Онунла Урукда биз бир јердә мәсләһәтләшдик.

15 Мән дөјүшдән горханда о мәнә көмәк етди,
Дөјүшдә дада јетән дост инди һара кетди?
Достум, икимизи дө өлүм көзләмирми бәс?"

(Сонра лөвһәнин сонунадәк ијirmi беш-отуз мисра чатышмыр).

VIII ЛӨВҺӘ

- I. ¹ Үфүгә сәда дүшүб, ағаранда дан јери,
Билгамыс сөһбәт ачыб достуна белә деди:
"Енкиду, достум, буну сөјләјим јахшы бил сән,
- 5 Анан антилоп доғуб сәни чөл ешшәјиндән.
Узаг отлаглардакы мал-гара сүрүсүнүн,
Вә вәһши һејванларын сүдүлә бөјүмүсән.
Сидр мешәсиндәки сән салдығын чығырлар,
Кечә-күндүз арамсыз сәнин далынча ағлар.
Баш һасарлы Урукда ағсагаллар ағлајар,
- 10 Арһамызча көз дикиб, гол ачанлар ағлајар.
Бир заманлар бирликдә башына галхдығымыз
Мешәли зирвәләрин әтәкләри ағлајар.
Һөнкүр-һөнкүр ағласын отлаглар ана кими
Бир вахтлар мешәсинә кириб јол ачдығымыз
- 15 Сидрләр ширә төкәр, сөрвләр дә көзјашы,
Ағлајыр ајылар да, кафтарлар, бәбирләр дә,
Вашагларла, өкүзләр, кечиләрлә ширләр дә.
Мараллар, чүјүрләр дә, мал-гара да — о ки вар,
Ағлајар чөлләрдәки вәһшиләр, јыртычылар.
- 20 Саһилиндә гүрурла доландығымыз Јевләј,
Сујуну ичдијимиз Фәрат да ағлајар һеј!
Көз јашыны ахыдар Урукун икидләри,

Буганы өлдүрөндө бизе тамаша едөн
арвад-ушаг аглајар.
Адыны шөһрөтлөндирөн о хөйрхәш шөһөрин
әкинчиси аглајар.

25' О кәсләр аглајар ки, гәдим адамлар кими
сәнинлө өјүнәрди,
О кәсләр аглајар ки, сәнә өз сүфрәсиндә
бир вахт чөрәк верәрди.
Ајагына әтир-јағ чөкөн кәниз аглајар,
Сәнә шөраб ичирән гулун көзјашы ахар.

30' Чанына зейтун јағы сүртән јава гадын аглајар,
Сәнин мәсләһәтинлө өзүнә арвад тапыб,
Никаһ отагына илк гәдәм басан аглајар,
Гардашларын аглајар, бачы кими һај салар,
Јаслара батар тамам, налө чөкиб сач јолар!
Узаг сүрүләрдәки ата-анасы кими,

35' Енкидуја аглајыб сыхачам көзләрим.
36' Инди мәни ешидин, өј әрәнләр, ешидин!

II. 1' Еј һасарлы Урукун гочалары, ешидин!
Достум Енкиду үчүн мән көзјашы төкүрәм,
Агычы арвадлар тәк һај салыб һөнкүрүрәм:
Агыр, күчлү балтамы дајагымы, архамы

5' Әјилмәз хәнчәрим, дөзүмлү галханымы,
Бајрам бүрүнчәјими, чәлаллы палтарымы —
Шәр иблис, јағы иблис мәним әлимдән алды!
Сәһрада һөјванлары вә вәһши ешшәкләри
гован гардашым мәним!
Сәһралары долашан Енкиду, достум мәним —
мәним кичик гардашым!

10' Бирликдә уча-уча дағлара чыхдығымыз,
Буганы икиликдә мәһв едиб јыхдығымыз,
Инди бу нә јухудур кәлиб сәни чуғлајыб,
Мәни дә ешитмирсән, үзүнү зүлмәт алыб!"
О артыг башыны да галдыра билмир даһа,

15' Үрәјини диншәди, үрәји вурмур даһа,
О достунун үзүнү өртдү кәлин үзү тәк
Өзү дә гартал кими фырланыб кәшт едирди,
Елө бил ки, баласы тәләјә дүшән ширди,
Гәзәблө вар-кәл едиб ора-бура кедирди.

20' Көтан кими дартырды, сачларыны јолурду.
Палтарларыны дидиб, чырыг-чындыр олурду.

Үфүгә сәда дүшүб, ағаранда дан јери

22' Билгамыс өлкәсини чағырырды адбаад
Мискәрләр, дөмирчиләр, дашјонанлар кәлирди.

Һөкәлтараһлар кәлир, даш гојанлар кәлирди.
"Достум, сәнә мән елө башдашы дүзәлдәчәм,

25' Беләсини һөч бир кәс достуна дүзәлтмәјиб:
Сачы лачивөрд, алты дашдан, һөрүлөчөк,
Үзү әһәнкдән, өзү алтундан јолуначаг.

(Сонра ијирмијәдәк мисра чатышмыр).

II. 50+X "... Инди сәнин достунам, сән дә гардашсан мәнә,
Чох улу, әзәмәтли јатаг гурмушам сәнә.

III. 1' Даим раһатлыг үчүн бир аз сола гојмушуг.
Чох улу һөкмдарлар өлдү ајагларындан,
Бујурдум, Урук әһли аглајыр сәни зар-зар,

5' Шән адамлар кәдәрлө инди сәнә јас сахлар.
Сәнсиз чыр-чындыр кәјиб, баш-јахамы ачарам,
Шир дәрисинә кириб сәһралара гачарам!

8' Үфүгә сәда дүшүб ағаранда дан јери

(Бундан сонра јүздән чох мисра чатышмыр).

- V. ^{45a} Билгамыс өзү килдөн бир һејкәлчик дүзәлтди.
Сонра тахтадан бөјүк бир маса да чыхартды.
Әгигдән гајырылмыш габы балла долдурду,
Столу бәзәјерәк Шамаш үчүн апарды.

(Бу лөвһәнин сонунадәк әллијә гәдәр шә'р чатышмыр, онларын мәзмуну Билгамысын фал ачмасындан вә танрыларын чавабындан ибарәт олмушдур. Куман ки, бу парча мәзмун е'тибары илә "Гәдим Бабил версијасы"ндакына бәнзәр олмуш, лакин бурада дејил, ән сонунчу "Мејенер лөвһәси" адланан онунчу лөвһәдә јерләшмишдир. Ашағыда ондан һәмин мәтн верилир, илк мисралар тәрчүмәчиләрин өз өһтималларындан ибарәтдир.)

Еллил онун дедији сөзү ешитди, билди,
Бу вахт гәфил көјләрдән белә бир сәда кәлди:
Билгамыс, адамлара чохдан белә бујурулуб
Әкинчи торпаг әкиб, мәһсул јығмагда олуб,
Нахырчы илә овчу һејванларла доланыр,

- X. ² Дәрисини кејиниб, әтијлә гидаланыр,
Билгамыс, сәнсә инди елә шеј истәјирсән.

Һеч мәним күләкләрим сулары тәрпәдәндән
белә бир шеј олмајыб.

- ⁵ Шамаш чох кәдәрләнди, онун јанына кәлди,
Билгамыса сөјләди:

"Сән һара чан атырсан?

Кәзсән дә каинаты
Һеч вахт тапа билмәзсән

ахтардығын һејаты.

Билгамыс чавабында Шамаша белә дејир:
"Мән дүнјаны доланыб, инди начар галмышам,
Мәкәр бу јер үзүндә раһатлыг, динчликми вар?
Елә бил индијәдәк мән јухуда олмушам!
Гој ки, көзләрим дојсун бир аз күн ишығындан.
Зүлмәт фајдасыз шејдир, инсана нур кәрәқдир!
Көрән бир дә өлүләр

Күнәши көрә биләр?"

("Гәдим Бабил версијасы"нда лөвһәнин сонун кими
ијирмијәдәк мисра чатышмыр).

IX ЛӨВҺӘ

- I. ¹ Билгамыс әзиз досту Енкидудан өтәри
Ачы-ачы ағлајыб, кәзир чөлү-дүзәни:
"Мән дә өләчәјәмми бир күн Енкиду кими,
Горху чанымы алыр, гүссә јејир ичими.
- ⁵ Өлүмүн горхусундан гачырам сәһралара
Убар Тутунун оғлу Унтапиштим һардадыр,
Онун һөкмү алтына кечмәк үчүн төләсиб
Инди кедирәм ора.
Бөләнләри адлајыб дағлара галхдым кечә,
Орда ширләри көрүб горхудан әсдим нечә,
- ¹⁰ Үз тутуб, ағыз ачыб Синаја јалварырам
Мән бүтүн танрылара дуачы миннәтдарам.
Мәни әввәлки кими горујун, һифз еләјин!"
О кечә јатды, сонра јуху көрүб ојанды,
Көрдү ширләр ојнашыр, сонсуз севинч ичиндә.
- ¹⁵ О дејүш балтасыны галдырды чох чәлд, зирәк,
Кәмәриндән гылынчы чыхартды сижирәрәк,
Низә кими онларын арасына дүшдү о,
вурду, јыхды, өлдүрдү, һәр шеји алт-үст етди.

(Бундан сонра отузадәк мисра чатышмыр).

- II. 1 Машу дагы һаггында хејли хәбәри варды:
Елә ки, јоллар кәлиб дејилән даға чатды,
Көрдү һәр күн орада күнәш доғур вә батыр,
О дагын зирвәләри көјүн дибинә чатыр.
- 5 Өтәкләри салланыб о дүнјанын дибинә.
Гапысынын ағзында көзәтчиләри дуруб
Адам-әгрәбләр онун көшијиндә отуруб.
Батыб-чыхан күнәши һифз еләјән о дагы
- 10 Билгамыс көрән заман тутулду гашгабагы
Ваһимә, дөһшәт онун үз-көзүнү бүрүдү,
О күчүнү топлајыб ирәлијә јериди,
Адам-әгрәб гышгырыб сөјләди арвадына:
"Бизә јахынлашаны көрүрсәнми, бах она,
Бәдәни јарадылыб танрыларын чанындан!"
- 15 Арвады чаваб вериб хәбәр сөјләди ондан:
"Бил онун бәдәнинин бирчә пајы адамдыр,
танрыдыр ики пајы".
Адам-әгрәб гышгырыб Билгамыса сөјләди.
"Нижә бу гәдәр ағыр чәтин сәфәр едирсән?
Чох кечилмәз јоллары адлајыб јара-јара,
Нә гәдәр чәјлар кечиб нечә чатмысан бура?
Билмәк истәјирәм мән, сөјлә, һара кедирсән.
- 23-24 Јолун һансы сәмтәдир, һара сәфәр едирсән?"
25 Билгамыс сөһбәт ачыб адам-әгрәбә деди:
"Сәһрада һејванлары вә вәһши ешшәкләри
гован кичик гардашым,
Сәһралары долашан Енкиду, достум мәним —
кичик гардашым мәним,
Бирликдә уча-уча дағлара чыхмышыг биз,
Буғаны мәһв еләјиб торпаға јыхмышдыг биз.
Сидр мешәсиндә биз һумбабаны өлдүрдүк.
Бах о гәһрәмана мән
бағланмышдым үрәкдән.
Бүтүн зәһмәтләримә ортаг олан гардашым.
Үрәкдән бағланмышдым, о иди дост-сирдашым.
Она да гисмәт олду тәлеји инсанларын!
Дүз једди кечә кечиб, алты күн далда галыб,
Инди онун бурнунда гурдлармы мәскән салыб?

Өлүм горхузур мәни, јохму әбәди һәјат?
Бу дүшүнчәләр мәни гојмур доланым раһат!
Узун јоллара чыхыб, баш көтүрүб гачырам,
Енкидуну дүшүнүб ола билмирәм арам.
Сәһралары кәзирәм, јоллар олуб мәскәним,
Нечә сусум, дајаным, динчлијим јохдур мәним!
Мәним әзиз достумун артыг чырағы сөнмүш!
Мәним достум Енкиду даһа торпаға дөнмүш
Бир дә галмамаг үчүн јатмајачағыммы мән?
Әгрәб, сәнә раст кәлдим, сөјлә нечә еләјим?
О дөһшәтли өлүмүн үзүнү һеч көрмәјим!

III 1-2 [.....]

3 Дәдәм Утнапиштинин јанына тәләсирәм.
О јашадыгдан сонра, танрылар мәчлисиндән
белә бир гәдәр кәлди,
она һәјат верилди.

5 Кедирәм ондан сорум, бу һәјат-өлүм нәдир?
6-7 Адам-әгрәб сөз ачыб Билгамыса сөјләди:
"Һәлә һеч кәс ораја һеч вахт сәфәр етмәјиб,
Билгамыс, һеч ким һәлә дағ јериши кетмәјиб,
10 Ордан ичәриләрә он ики мәнзил јол вар.
Ишыг учу көрүнмүр, һакимдир гаранлыглар
Күнәш доғандан сонра гапыны бағлајырлар,
Бир дә күнәш батанда гапылары ачырлар.

5 Танрылар ордан јалныз Шамашы чыхарырлар,
О бүтүн дириләри од илә гаршылајыр
Сән нечә кирәчәксән бу јеришлә ораја?
Кирсән дә чыхаммазсан, кәләммәзсән бураја!"

(Бундан сонра әллидән артыг мисра чатышмыр).

Билгамыс сөз ачараг адам-әгрәбә деди:
[.....]

IV. 33 "Чанымы гәм бүрүсә, гәлбими гәм әзсә дә,
Истисә, шахтадыса, гаранлыг, зүлмәтсә дә,
Аһ чәкиб ағласам да ирәли кедәчәјәм
Ач даға кедән јолу, мән сәфәр едәчәјәм!"

37-38 Адам-әгрәб сөз ачыб Билгамыса сөjlәди:
"Кет, Билгамыс, о чәтин jолларына давам ет.

40 Ашан олса Машуну jалныз сән ашачагсан,
Мешәләри, дағлары кечиb долашачагсан.
О jоллардан керijә уғурла дөнәчәксән,
Ачыгдыр о дағларын гапылары үзүнә!"
Билгамыс бу сөзләри ешитди, дуруб кетди
Шамашын jолу сәмтә үз тутуб сәфәр етди.
Бир мәнзиллик jол кечиb кетди хеjли габаға
Артмышды гаты зүлмәт, ишыг jох иди даһа,
Нә габағы көрүр о, нә арха көрүнүрдү,
Икинчи мәнзили дә адлаjыб, кечиb кетди...

V. ¹ Чохалды гаты зүлмәт, һәр jан зил гара олду,
Нә габағы көрдү о, нә арха көрүнүрдү.
Үчүнчү мәнзили дә кечәркән кери дөндү.

(Сонраky чатышмаjан он сәккиз мисрада, күман ки, Билгамысын jералты дүнjаја нә үчүн jолланмаг гарарына кәлмәси изаһ олунур).

О өзүнү топлаjыб ирәли аддымлады,
Дөрдүнчү мәнзили дә кечиb архада гоjду.
Артмышды гаты зүлмәт, ишыг көзә дәjмирди,

25 Габағы көрә билмир, арха да көрүнмүрдү.
Бешинчи мәнзили дә кечиb архада гоjду.
Гаранлыг гатылашыр, ишыг тамам сөнүрдү
Габағы көрә билмир, арха да көрүнмүрдү.
Алтынчы мәнзили дә кечиb архада гоjду.

30 Jenә зүлмәт чохалыр, ашыгса азалырды.
Габағы көрә билмир, арха да көрүнмүрдү.
Jеддинчини кечәндә, гаранлыгы диншәди,
Jенә зүлмәт чохалыр, ишыгса азалырды.
Габағы көрә билмир, арха да көрүнмүрдү.

35 Сәккизинчи мәнзилдә о, зүлмәтә бағырды,
Jенә зүлмәт гаранлыг, ишыг да азалырды,
Габағы көрә билмир, арха да көрүнмүрдү.

36 Доггузунчу мәнзилдә бир аз сәринлик дуjду,
Үзүнә күләкләрин хәфиф әсими дәjди.
Jенә зүлмәт гаранлыг, ишыгса тамам jохду,

40 Габағы көрә билмир, арха да көрүнмүрдү.
42-43 Онунчу мәнзилдә о чыхыша jахынлашды,
Бу jол он мәнзил гәдәр чохалыб узаглашды.

45 Он биринчи мәнзилдә дан jеринә сәс дүшдү.
Он икинчи мәнзилдә о, ишыгла көрүшдү,
Дашлыг-ағачлыг көрүб бир гәдәр төләсди о
Көрдү ки, бурада әгиг кәтириб әмәлли бар,
Көзәл көрүнүшү вар,
Салланырды салхымлар

50 Лачивәрд jарпаглаjыб, бар тутуб бурада о да
Онун да чох фүсункар, гәрибә көркәми вар.

(Бундан сонра отуз дөрд мисра чатышмыр. Бу сәһрли бағын тәсвирина һәср олунмуш парчалар галмышдыр).

VI. ³⁵ Билгамыс бу дашлыгла кетдикчә ирәлиjә
Баш галдырыб бахырды бу көзәл мө'чүзәjә.

Х Л Ө В Н Ө

(5)

1 Сидури-танрыларын о гәнисиз ханымы
дәниз саһилиндәки бир ярғанда јашајыр.
Аллаһлара өвиндән дадлы пивә дашыјыр.
Она күүм верибләр, һәм дә бир чам гызылдан
Өртүклә өртүлүдүр, ону көрмәз бир адам.

5 Билгамыс о мәскәнә јетишиб, јахынлашыб
Дәри кејиб әјнинә артыг ону тоз басыб.
Онун ки, бәдәниндә танрыларын чаны вар,
Лакин онун ичиндә сонсуз бир нискил јашар,
Көркәминдән јол кәлмиш јорғун адама охшар

10 Ханым ону узагдан елә ки, бахыб көрдү,
Үрәјиндә өзүнә белә мәсләһәт верди.
Фикирләшиб дүшүнүб өз-өзүнә сөјләди,
Јәгин чылғын гатилдир дејә о фикирләшди.
Јахшы адамын бурда нә ити азыб ахы?"

15 Ону көрәнтәк ханым горхуб ичәри кирди
Гапыны чәфтөләјиб, чәнкәлини кечирди
Билгамыс ешидирди чаггылтынын сәсини

Башыны галдырараг о ханыма үз тутду:

20 А ханым, нә көрдүн ки, тез гапыны бағладың,

Бир јумругла гапыны, чәфтәни сындырарам!"
[.....]

Гышгырыб Билгамыса Сидури гәзәбләнди,
Танрылар варисинә һирсли-һирсли дилләнди:
Нијә бу гәдәр ағыр, чәтин сәфәр едирсән,
Һансы јоллары кечиб бураја кәлмисән сән?
Чох кечилмәз јоллары адлајыб јара-јара.
Нә гәдәр чајлар кечиб, нечә чатмысан бура?
Билмәк истәјирәм мән, сөјлә һара кедирсән,
Јолун һансы сәмтәдир, һара сәфәр едирсән?"
Билгамыс сөз ачараг ханыма сөјләди ки,
Мән мешә көзәтчиси, о горхунчу өлдүрән.

а Сидр мешәсиндәки һумбабаны мәһв едән
б Көјләрдән ениб кәлән Буганы вуруб јыхан.
в Дағларда ширләр илә дејүшдә галиб чыхан
г Ханым сөһбәт ачараг Билгамыса сөјләди:
д "Әкәр доғрудан да сән кешикчини өлдүрән,
е Сидр мешәсиндәки һумбабаны мәһв едән,
ж Көјләрдән ениб кәлән Буганы вуруб јыхан,
з Дағларда ширләр илә дејүшдә галиб кәлән.
и икид Билгамыссанса,
и Нијә јанағын батыб, башын ениб синәнә?
к Гәлбини гәмләр алыб,

л үзүн нијә саралыб?
к Нијә сәнин ичиндә сонсуз бир нискил јашар,
к Көркәмин јоллар јормуш јорғун адама охшар,
м Бүркү, сазаг гарсыјыб нијә сәнин үзүнү,
м Илғыммы ахтарырсан кәзиб чөлүн дүзүнү?"

Билгамыс сөһбәт ачыб ханыма бәјан едир:
"Нечә батмасын јанаг, баш нечә әјилмәсин,
Гәлб нечә гәмләнмәсин, рәнк нечә дәјишмәсин?
Гәмләр мәним ичимә бәс нечә јол салмасын
Јол кәлиб јорулмуша чан нечә тај олмасын?
Нечә гарсыламасын бүркү, сазаг үзүмү?
Сәһрада һејванлары, о вәһши ешшәкләри
гован гардашыма мән
Сәһралары долашан Енкидуја-достума,
кичик гардашыма мән

Буганы икиликдә мәһв едиб јыхдығымыз,
Мешәдә һумбабаны биркә өлдүрдүјүмүз

- II. 1 Бах о гәһрәманә мән
бағланмышдым үрөкдән.
1a Бүтүн зәһмәтләримә тән олан гардашыма
2 Үрөкдән бағландығым Енкиду сирдашыма
2a Ахырда гисмәт олду ади инсан тәлеји.
- 5 Гәбрә гојмадан әввәл
Алты кечә, једди күн она көз јашы төкдүм.
- II. 7 Достум мәни ешидиб бир өзүнә кәлмәзми?
II. 6 Бурнуна гурд долмамыш бир ојана билмәзми?
Өлүм мәни горхудур, гојмур дајаным раһат,
Тапа биләрәмми мән көрән әбәди һәјат?
- II. 11 Гулдуртәк јола чыхыб, чөлләр боју гачарам,
- II. 8a Гардашымы андыгча раһат отураммырам.
9 Сәһралары кәзирәм, јоллар олуб мәскәним
9a Достум чыхмыр јадымдан, динчлијим јохдур мәним.
- 10 Узаг јоллара чыхыб сәһраларда кәзирәм.
11 Нечә суса биләрәм, үрәјими үзүрәм.
12 Мәним әзиз достумун артыг һәјаты сөнмүш,
12a Мәним достум Енкиду артыг торпаға дөнмүш!
14 Мән дә ми онун кими әбәди јатачағам?
- II. 12 Ханым, сәнә раст кәлдим, бир де, нечә еләјим?
О дәһшәтли өлүмүн үзүнү мән көрмәјим!"
Ханым тамам динләјиб, Билгамыса сөјләди:
- III. 1 "Сән һара чан атырсан? Кәзсән дә каинаты,
Һеч вахт тапа билмәзсән, ахтардығын һәјаты!
Танрылар хәлг еләјиб инсаны јараданда
Өлүмү инсан үчүн бујурмушдулар онлар".
- 5 һәјаты сахламышлар өзләринин әлиндә,
Билгамыс, гәм еләмә, чанын сағ олсун сәнин,
Кечә-күндүз де, шәнлән, кефин чағ олсун сәнин.
Кеф елә, бајрам кечир,

Кечә-күндүз чал-чағыр, нәғмә де, күл, ојна сән!

- 10 Јахшы кејиниб-кечин, әјнин тәмиз, ағ олсун
Сачларына сығал чәк, гој сачын парлаг олсун.
Ушағларын ојнасын, гој тутсун әлләриндән,
14 Севкилини әзизлә, разы галсын әриндән!
Инсанын һәјаты да, иши дә будур анчағ!"
- II. 15 Билгамыс сәһбәт ачыб ханыма сөз сөјләјир:
"Ханым, јолуну кәстәр мәнә Утнапиштинин,
- 17 Де, нечәдир көркәми үзүнүн, сифәтинин.
17a Онун сәмтини кәстәр, јолуну таныт мәнә
Әкәр мүмкүн оларса дәнизләрдән кечәрәм,
Мүмкүн олмаса әкәр сәһраларла кедәрәм!"
- 20 Ханым сәһбәт ачарағ Билгамыса сөјләјир:
"Билгамыс, о дәнизи олмајыб үзүб кечән,
Ким кәлиб кечәммәјиб бура чох гәдимләрдән,
23 Јалныз гәһрәман Шамаш дәнизи кечә биләр.
23a Ондан башға һеч кәсдә ола билмәз бу һүнәр!
Јаман ағырлашдырыр кечидләр о јоллары,
- 25 Кәсибдир габағыны дәрин әчәл сулары,
Билгамыс, дәнизләри әкәр адлајыб кечсән
Бәс әчәл суларыјла сонра нә едәчәксән?
Билгамыс, дејим, ешит, бөјүк Утнапиштинин
Уршанаби адында јахшы кәмичиси вар.
Онун бүтләри дә вар, чөлләрдә илан говар.
- 30 Әкәр бачарырсанса ахтар, долан, ону тап.
31a Мүмкүн олмаса әкәр, дајанма керијә дән".
Билгамыс ешидәндә буну онун дилиндән,
Өз дејүш балтасыны галдырарағ белиндән,
Гылынчы сијирәрәк чыхартды көмәриндән
34a Ағачларын ичијлә чәнкәллијә кечди о,
- 35 Низә кими онларын арасына дүшдү о,
Бүтләри чылғынлыгла гырыб төкдү, бичди о,
Тилсимли иланы да тапыб башыны әзди.

- 40 Бир азча о тохтады, сәнкиди гәзәби дә,
Сакитләшди үрәји, өз-өзүнә сөйләди:
"Һардан гаҗыг тапым мән, нечә кечим јоллары,
Нечә кечим көрәсән өлүм сачан сулары,
О кениш дәнизләри нечә үзүб кечим мән?"
Билгамыс сакитләшди, әл чәкди гәзәбиндән,
- 45 Чај төрәфә јолланды ениб галын мешәдән
Көрдү ки, Уршанаби сулары үзүб кәлди,
Гаҗыгы јавашыдыб о саһилә јөнәлди,
Билгамыс сөһбәт ачыб кәмичијә сөйләди:
- VI. 8 "Дејим сәнә адымы, таны — Билгамысам мән.
Урукдан кәлирәм мән, Анунун мәскәниндән
10 Мән сәфәрә чыхмышам Күнәш доған төрәфдән,
дағлары долашмышам"
- III. 1 Кәмичи Уршанаби Билгамыса сөйләјир:
"Нијә јанағын батыб, башын ениб синәнә?
Гәлбини гәмләр алыб,
Үзүн нијә саралыб?
Нијә сәнин ичиндә сонсуз бир нискил јашар,
- 5 Көркәмин јоллар басмыш јорғун адама охшар.
Бүркү, сазаг гарсыјыб нијә сәнин үзүнү?
Илғыммы ахтарырсан, кәзиб чөлүн дүзүнү?
Билгамыс сөһбәт ачыб, кәмичијә сөйләди:
"Јанаг нечә батмасын, баш нечә әјилмәсин,
Гәлб нечә гәмләнмәсин, рәнк нечә дәјишмәсин?"
- 10 Гәмләр мәним ичимә бәс нечә јол салмасын,
Јол кәлмиш јорғунлара чан нечә тај олмасын?
Нечә гарсыламасын бүркү, сазаг үзүмү,
Нечә долашмајым мән, ахы чөлүн дүзүнү,
- 15 Сәһрада һејванлары, о вәһши ешшәкләри
гован гардашыма мән
- 15a Сәһралара долашан Енкидуја-достума,
кичик гардашыма мән.
Буғаны икиликдә мәһв едиб јыхдығымыз.
Мешәдә һумбабаны биркә өлдүрдүјүмүз

- 20 Бах о гәһрәмана мән,
бағланмышдым үрәкдән.
- 20a Бүтүн зәһмәтләримә тән олан гардашыма,
21 Үрәкдән бағландығым, Енкиду сирдашыма
21a Ахырда гисмәт олдү ади инсан тәлеји!
Алты күн, једди кечә гаршысында диз чөкдүм,
- 25 Өлүм мәни горхудур, гојмур дајаным раһат
Тапа биләрәмми мән көрән әбәди һәјат.
Достум чыхмыр јадымдан, бир ан олмурам арам.
27 Узаг јоллара чыхыб, чөлләр боју гачырам,
27a Достум чыхмыр јадымдан, динчлијим јохдур мәним
Сәһралары кәзирәм, јоллар олүб мәскәним.
30 Нечә суса биләрәм, мән нечә динчәләрәм?
30a Мәним әзиз достумун артыг һәјаты сөнмүш.
31 Кәзәл достум Енкиду артыг торпаға дөнмүш!
31a Мән дә ми онун кими әбәди јатачағам?"
- (Уршанабинин чавабы бурахылыб, ола билсин ки, бу, мәтни көчүрәнин көзүндән гачыб).*
- 32 Билгамыс сөһбәт ачыб кәмичијә сөйләди:
Уршанаби, јолун де мәнә Утнапиштинин
- 34 Де нечәдир көркәми үзүнүн, сифәтинин,
34a Онун сәмтини көстәр, јолуну таныт мәнә.
- 35 Әкәр мүмкүн оларса, дәнизләрдән көчәрәм,
35a Мүмкүн олмаса әкәр, сәһраларла кедәрәм!
Кәмичи Уршанаби Билгамыса сөйләди:
- IV. 7 Мәним көзәтчим иди о бүтләр гәдимләрдән,
Гојмурдулар тохунам әчәл суларына мән,
Сән мәһв етдин онлары, гырыб дөндәрдин күлә
Сәнә онларсыз үзмәк чәтиндир о саһилә.
Балтаны әлинә ал, Билгамыс, инди тәләс.
- III. 41 Шүвүл кәсмәкдән өтрү мешәнин ичинә кир,
41a Бири он беш саженлик јүз ијирми шүвүл гыр,
Гатран сүртүб онлара, пәр дүзәлт мәнә кәтир".
Билгамыс бу сөзләри ешидиб дурду јөрдән,

- 44 Балтасыны көтүрдү, јериндөн галхды зирәк,
44a Гуршағындан гылынчы чыхарды сијирәрәк,
45 Бирчә көз гырпымында чумуб мешәјә кирди,
45a Бири он беш саженик јүз ијirmi шүвүл гырды,
Гатранлајыб, онлардан пәр дүзәлдиб кәтирди;
Уршанабијлә биркә әјләшдиләр гајыга,
Далғаларын гојнунда үзә-үзә кетдиләр.
Алты һәфтәлик јолу үч күнә гәт етдиләр.
- 50 Өчәл сулары илә үзүрдү Уршанаби.
- IV. 1 Кәмичи Уршанаби сөјләди Билгамыса:
"Дајан, Билгамыс, дајан, шүвүлү дә ал әлә,

Өчәл сујуна дәјмә, ондан өзүнү көзлә!
Бу икинчи, үчүнчү, бу дөрдүнчү, ал бир-бир,
- 5 Беш, алты, једди шүвүл, Билгамыс, тез ол көтүр,
Сәккиз, доггуз, бу да он, ал көтүр, Билгамыс сән,
Бу он бир, бу он ики, ал көтүр, Билгамыс сән".
Гуртарды Билгамысын јүз ијirmi шүвүлү
Белиндән чәкиб ачды сарғысыны өзүнүн
- 10 Палтарыны сојунуб, гатыны ачды онун,
Јелкән кими әлијлә, ону көјә галдырды,
Утнапишти узагдан онлар сәмтә бахырды.
Онлары көрән кими өз-өзүнә дүшүндү:
- 15 "Бәс нијә сындырылыб, гајыгда јохду бүтләр,
Нијә саһиби јохдур, гајыг саһибсиз кәлир?
17 Јахынлашан кимдирсә, мәним адамым дејил,
17a Каһ сағдан бојланырам, каһ солдан бахырам мән,
Таныја билмирәм һеч, мән ону көркәминдән.
Јенә көз јетирирәм, анлаја билмирәм мән.
- 20 Бахырам, танымырам, билмирәм кимдир кәлән
[.....]
- (Бундан сонра ијirmiјәдәк мисра чатышмыр).
- 42 Утнапишти сөз ачыб, Билгамыса сөјләјир:
"Нијә јанағын батыб, башын ениб синәнә,

- Гәлбини гәмләр алыб, үзүн нијә саралыб?
- 45 Нијә сәнин ичиндә сонсуз бир нискил јашар,
Көркәмин јоллар басмыш јоргун адама ошар?
Бүркү, сазаг гарсыјыб нијә сәнин үзүнү,
Илғыммы ахтарырсан, кәзиб чөлүн дүзүнү?"
Утнапиштијә ордан бөлә дејир Билгамыс:
- 50 "Јанаг нечә батмасын, баш нечә әјилмәсин.
- V. 1 Гәлб нечә гәмләнмәсин, рәнк нечә дәјишмәсин?
Гәмләр мәним ичимә бәс нечә јол салмасын,
Јолларын јоргунуна чан нечә тај олмасын?
Нечә гарсыламасын бүркү, сазаг үзүмү,
Нечә доланмајым мән, ахы чөлүн дүзүнү?
- 5 Сәһрада һејванлары, о вәһши ешшәкләри
гован гардашым мәним
Сәһралары долашан Енкидуја-достума,
кичик гардашыма мән –
Бирликдә уча-уча дағлары чыхдығымыз,
Буганы икиликдә мәһв едиб јыхдығымыз,
- 10 Сидрдә һумбабаны биркә өлдүрдүјүмүз,
11 Дағын кәдикләриндә ширләри гырдығымыз,
12 Бүтүн зәһмәтләримә тән олан гардашыма –
12a Енкиду сирдашыма үрәкдән бағланмышдым.
13 Өзиз достум, истәклим, сирдашым Енкидуја –
13a Бүтүн зәһмәтләримә тән олан гардашыма:
14 Ахырда гисмәт олду ади инсан тәлеји?
14a Гәбрә гојмаздан әввәл.
- 15 Гурдлар онун бурнуна јол салмамашдан әввәл
16 Кечә-күндүз көзјашы төкдүм онун үстүндә.
17 Өлүм мәни горхудур, сәһралара гачырам,
18 Гәһрәманы дүшүнүб ола билмирәм арам,
18a Сәһралары кәзирәм, узаг јоллар мәскәним,
19 Енкиду јада дүшүр, динчлијим јохдур мәним
- 20 Ахы нечә сусум мән, нечә сакитләшим мән?
21 Мәним әзиз достумун артыг һәјаты сәнмүш,

21a Өзиз достум Енкиду артыг торпага дөнмүш,
 22 Мөндөми онун кими әбәди јатачагам?!"
 23 Билгамыс узагдакы Утнапиштијә дејир:
 24 "Мән кедиб чатмаг үчүн узагда мәскән салмыш,
 25 һаггында сөз сөјләмиш, әфсанәләр гошулмуш
 мәһһур Утнапиштијә
 26 Нә гәдәр јоллар кәзиб, өлкәләри долашдым,
 27 Уча дағлары ашдым,
 Чохлу дөнизләр кечдим,
 28 Көзүмү һәсрәт гојдум бал кими јухулара:
 Чанымы үзә-үзә
 29 Дәрд газана-газана, ағры, гәм јыға-јыға,
 30 Танрылар ханымынын јанына чатаначан
 чырылды палтарларым,
 31 Ајы, кафтар овладым, вурдум нечә-нечә шир.
 32 Овун әтини једим, бүрүндүм дәрисинә
 33 Ханым горхду көрөндә, гапы ачмады мәнә
 33a Шүвүлә гатран сүртдүм,
 34 Гајыгла үзүб кәлдим, сулара әл вурмадым.
 35 Мәнә әбәди һәјат гисмәт олачагдымы?"
 36 Утнапишти сөз ачыб, Билгамыс сөјләјир:
 37 "Нијә, Билгамыс, бүтүн кәдәрә гәрг олмусан?
 38 Она көрәми сәнин бөдәниндә һәм танры,
 һәм дә инсан чаны вар?
 39 Она көрәми сәни өз доғма ата-анан
 өлүмлү јарадыблар?
 40 Өјрәнмәмисәнми бәс, өләри Билгамысчүн
 40a Танрыларын јанында тахт гојулубдуму?
 41 Билмирсәнми бәс сәнә һәјат һәдди гојулуб?
 42 Инсан ајран кимидир, танрыларса јағ кими,
 43 Адам саман кимидир, танрылар бугда кими.
 44 Дәријә бүрүнмәкдән, Билгамыс, төләсмисән,
 45 Ону шаһ гуршағы төк бөдәниндән асмысан.
 46 Неч бир чавабым јохдур онунчүн мәним сана.
 47 Билгамыс, сән үзүнү чевир адамларына

48-49 Нијә онларын шаһы чырыг-чындыр кејинир?
 [.....] [.....]

50 [.....] [.....]

(Бундан сонра ијирми беш мисра чатмыр).

VI. 25 Гәзәбли, гәддар өчәл адама вермәз аман,
 26 Әбәдими тикирик евләри тикән заман?
 26a Әбәдиликми вурур мәкәр мөһүр вуранлар?
 Әбәдими ајрылыр гардашлар гардашындан?
 Әбәдидирми мәкәр нифрәт һисси инсанда?
 Әбәди ахыр мәкәр чајда сулар дашанда?
 30 Мүтләгдими чүчүнүн чырчырама олмағы?
 Ајна әвәз едәрми әбәдилик күнәши?
 Дүнја бина оландан белә шеј көрүнмәмиш.
 Өлүјә бәнзәмирми, сөјлә, әсир оланлар,
 Өлүмүн сифәтини мәкәр көстәрмир онлар?
 35 Нөкм едән инсандырмы? Бөјүк Еллил онлара
 хејир-дуа верөндә
 Бәс нијә топлашырлар бир јердә Аннунаklar,
 Мамет, улу танрылар?
 Талеләр јараданы мәкәр сорғу-суала тутурму
 талеләри?
 39 Онлар тә'јин еләмиш өлүмү вә һәјаты,
 39a Өлүм саатыныса сөјләмәмишләр гәти
 Беләчә бујурмушлар: "Гој јашајан јашасын!"

XI ЛӨВ ҺӘ

1 Билгамыс узагдакы Утнапиштијә дејир:
2 "Утнапишти, мән бурдан бахыб көрүрәм ки, сән
3 Бойдан чох сечилмирсән, елә мәним кимисән,
4 Көрүнүшдә, дурушда фәргимиз јохдур елә.
5 Сәнинлә вурушмаға, дүзү горхмурам һеч мән.
6 Динчәләндә мәнимтәк узаныб динчәләрсән.
7 Танры јығынчағына нечә гәбул олундун,
Де, сән нечә сағ галыб, әбәди һәјат булдун?

8 Утнапишти сөз ачыб Билгамыса сөјләјир:
9 "Билгамыс, ешит, сәнә сәһрли сөз дејечәм.
10 Танрыларын сиррини сәнә акаһ едечәм.
Фаратын саһилиндә әбәди мәскән салан,
Шуруппак шәһәрини сән јахшы таныјырсан.
Һәмин гәдим шәһәрә танрылар јахындырлар,
Туфан истәди көнлү, үрәкләри онларын
Истәдиләр ки, гопсун туфаны танрыларын

15-16 Онларын аталары Ану да ора кәлиб,
17-18 О гәһрәман Еллил дә онлара мәсләһәтчи.
Чапарлары Нинурта, мираблары Еннуки
Кәлиб јығышмышдылар, мәшвәрәт етмишдиләр,
Сәма көзлү Еја да онларла анд ичмишди.

20 Лакин Еја сирләри данышмышды дахмаја,
"Еј дахма, дахма, дахма! Еһ дивар, дивар, дивар!
Ешит, а дахма! Дивар, јадда сахла нә ки вар.
Шуруппак шәһәриндә, Убар-Тутунун оғлу!"
Сөкәрәк мүлкләрини, онлардан кәми дүзәлт

25 Бу вар-дөвләти тәрк ет, һәјат барәдә дүшүн!
Зәнкинлијә нифрәт ет, руһуну хилас елә.
Сән бүтүн чанлылары јығыб кәминә јүклә.
Гој дөрдкүнч олсун сәнин дүзәлдәчәјин кәми.

30 Ени дә узунуна гој тән олсун, дүз кәлсин,
Тахтапуш вурдур она, өртүк чәкдир үстүндән!"
Мән бунлары анладым,
Һөкмдар Ејаја сонра да белә дедим:
"О сөз ки, сән сөјләдин, һөкмдар, мәнә дедин.
Борчумдур, лазымынча кәрәк бу иши көрүм.

35 Бәс мән ағсаггаллара, халга нә чаваб верим?
Еја чаваб верәрәк арамла мәнә дејир,
Итаәткар гулуна—о бу чүрә сөјләјир:
"Сән онларын өнүндә белә нитг ирад елә.
Де, билирәм ки, Еллил мәнә нифрәт бәсләјир.
Онунчун бу шәһәри бирјоллуг тәрк едирәм,

40 Еллилин торпағындан бирдәфәлик кедирәм,
Мән һөкмдар Ејанын јанына өнәчәјәм,
үмманә кедәчәјәм.
Сизин үстүнүзәсә лејсан јағыш јағачаг
Сиз хәбәр тутачагсыз балыгларын јурдундан.
О вахт гуш сәһириндән башыңыз да чыхачаг,

45 Дүнјанын һәр јериндә бол мәһсул јетишәчәк
Сәһәрдән ахшамачан куршад лејсан јағачаг,
Кечә бугда јағышы јағачаг јерә көјдән.
Дан јери јеничә ағарышанда
Сәсләдим, бир јерә јығышды һамы.

50 [.....][.....]
[.....] [.....]
Мән бијара чағырдым елин әрәнләрини
Евләрим сөкдүләр, һасары дағытдылар,

Ушаглар да ишләйир, гатран дашыјырдылар,

55 Күчлүләр ағыр жүкү чәкиб апарырдылар,
Бешин күнүн ичиндә мән баны дүзәлтдирдим
Саһәси бир нектарын үчдә бири оларды.
Јанларын һүндүрлүјү дүз ијирми дирсәк,
Үст јанларын һәрәси, ајрылыгдача тәк-тәк,
Оларды нә аз-нә чох, дүз јүз ијирми дирсәк.
Нахышлар да дүзәлтдим, чыздым гурулушуну.

60 Көјәртәјә әмәлли дар ағачы бәркитдим,
Беләликлә, мән ону једди һиссәјә бөлдүм,
Онун дибини исә догуз јерә ајырдым.
Дибинә лазымынча су мыхчалары чалдым.
Сүкан сечдим, һәр шеји сонра јербәјер етдим,

65 Сонра да мән дүз үч габ јахшыча гыр әритдим.
Дүз үч габ гатраны да гарышдырдым онунла.
Һамбаллар кәтирдиләр үч габ да зейтун јағы
Јағламагчүн кәмидә бир габ јағдан савајы,
Сүканчы да ики габ зейтун јағы кизләтди,

70 Шәһәр сакинләринә јахшы бир өкүз кәсдим,
Һәр күн адәтим иди, мүтләг гојун кәсәрдим,
Чай сују гәдәр халга дојунча шәраб верәрдим—

Мејвә ширәси, шәрбәт—сикера, ағ, ал шәраб
ичирдиләр о ки вар.
Јени ил шәнлији тәк кеф чәкирди адамлар.

75 Әлимә әтир јахдым
Күнүн батан чағында кәми там һазыр олду.
Ону биз јаваш-јаваш тәрләтмәјә башладыг,
Һәм алтдан, һәм дә үстдән пәјаларла гыснадыг,
Чох ағыр зәһмәт илә ахыр ки, суја чатдыг.
Там үчдән ики пәји кәминин суја батды.

80 Мәним нәјим вардыса о кәмијә јүкләдим,
Нә күмүшүм вардыса о кәмијә јүкләдим,
Нә гызылым вардыса о кәмијә јүкләдим,

Нә һејваным вардыса о кәмијә јүкләдим.
Күлфәтими, нәслими јығышдырдым кәмијә.

85 Чөл һејванларыны да јерләшдирдим кәмијә,
Мәнә гәһрәман Шамаш вахт да тәјин еләди:
87 "Сәһәр куршад јағачаг, лејсан төкәчәк, — деди.—
87а Тахыл јағышыны да һамы ајдын көрәчәк,
88 Кәми гапыларыны бағлатдырыб гатран чәк!"
89 Шамашын дедији вахт көзләдим, кәлиб чыхды,

90 Көјдән һеч көрүнмәмиш күчлү бир лејсан јағды,
90а Тахыл јағышыны да көрдүм өз көзүмлә мән.
91 Мән һаваја бојландым, көрдүм көјүн үзүндән
92 Санки дәһшәт төкүлүр чәтиндир көрмәк ону,
93 Кәмијә миндим, сонра гатранладым гапыны.
94 Кәмијә гатран чәкән о Пузур-Амурријә,

95 Бир гәср бағышладым ичинин сәрвәтијлә.

96 Сүбһүн көзү ачылыб, үфүгә дүшәндә дән,
97 Гара бир булуд галхды, көјләрин тәмәлиндән
98 Булудун ортасында Әдду курулдајырды,
99 Өнүндә Шуллаат илә һаниш аддымлајырды.

100 Чапарлар чапырдылар дүзәнләрә, дағлара,
Ерегал ишләјирди бәнддә тир гыра-гыра
Нинурта чәр-чәпләри сүпүрүб апарырды.
Аннуаклар ишыглы мајакы јандырырды,
Онларын парылтысы јерә ишыг сачырды.

105 Уддунун әмәлиндән көјләр нура бүрүндү,
Ишыглы нә вардыса тамам гаралыб сөндү,
Јер үзү чат-чат олуб сыныг күпәјә дөндү.
Биринчи күн чәнубдан дәли күләкләр әсди,
Дағлары гәрг еләди, зирвәләрә төләсди.

110 Елә бил говғалара бүрүнмүшдү Јер үзү
Һәр јан гаранлыг иди, көз-көзү сечмирдә һеч,
Көјдән бојлананда да көзә дөјмирдә һеч кәс
Танрылар өзләри дә ваһимәјә дүшдүләр,
Галхыб көјә, Анунун сәмасына көчдүләр,

115 Ев ити кими онлар Ануја гысылдылар.
О танрылар ханымы, о көзөл сәсли Иштар,
Агры чәкән гадын төк, һарај салыб гышгырды:
"Каш ки, һәммин о күнә даш јағајды көјләрдән
Танры мәшвәрәтиндә бу чүр гәрарым нәјди?

120 Мән илк дәфә јаманлыг етмәк фикринә дүшдүм,
121 Инсанларыма өлүм дапасыны мән сечдим.
122 Онунчунмү төрәјиб, чоһалдырам ки, онлар
123 Балыг кими сулара, дәнизләрә долсунлар?!"
124 Аннунак танрылары аглајыр ичин-ичин;

126 Танрылар рам олублир, ағы дејирләр һәр күн.
127-128 Бир-биринә сығыныб, гурујуб додаглары,
129 Алты күн једди көчә дәли күләкләр әсир,
129a Туфанлар јер үзүнү дашгынлара бүрүјүр.

130 Бу чүрә говға илә кәлиб једди күн олду,
131 Дашгын тамам дајанды, гасырғалар совушду,
Мән нәфәслији ачдым, үзүмә ишыг дүшдү.
Бахдым сакит дәнизә, көрдүм гәзәби сөнүб,

Бүтүн бәшәријәтсә тамам торпаға дөнүб.
Јерлә јексан олмушду, дүнја дүмдүз дам кими.

136 Мән дизи үстә чөкдүм, јаш тутду көзләрим,
Ағладым һөнкүр-һөнкүр.
Бахырдым саһилләрә, көрүм нә вар орада,
Он ики мәнзилликдә көрүнүрдү бир ада.

140 һәммин Нисир дағында дајанды бизим кәми.
Дағ кәмини сахлајыб тутмушду дајаг кими,
Дүз ики күн гојмады кәмини тәрпәнмәјә.
Үч-дөрд күн дә гојмады, дағ кәмини сахлады,
Беш-алты күн дә көчди кәмини бурахмады.

145 Једдинчи күн кәләндә
Мән көјәрчин чыхарыб ону бурахдым көјә,
Көјәрчин учду, учду, кедиб дөндү керийә,

Гонмаға јер тапмады бир дә кери гајытды.
Гарангушу чыхарыб, ону бурахдым көјә,

150 Гарангуш учду, кедиб дөндү керийә
Гонмаға јер тапмады, бир дә кери гајытды,
Мән гузгуну чыхарыб, ону бурахдым көјә,
Гузгун јол кедиб тапды сују чәкилмиш јери,

155 Мән чыхыб дөрд төрәфин дөрдүнә гурбан вердим,
Галхыб дағын башына көјләрә тө'риф дедим.
Мән орда једди дәфә, једди бухурдан дүздүм,
Бухурдана төкмәкчүн мәрсин, сидр, гамыш әздим.
Танрылар бухурданын бухарыны дүјдулар,

160 Хош әтри таныдылар, ора гәдәм гојдулар.
Танрылар гурбанларын башына јығышдылар
Илаһәләр анасы Ану да кәлиб чыхды,

163 Тахмышды алтун гашлы көзәл бојунбағыны:
163a "Еј танрылар! Бојнумда әвәзсиз даш олачаг
164 О мәним әбәдилик јаддашымда галачаг,

165 Бу тарихи күнләр дә хатиримдә олачаг,
165a Онлары өмрүм боју унудан дејиләм мән!
Еј танрылар, јығышын, јахын кәлин, гурбана,
Төк Еллили гојмајын, бу гисмәт дејил она
Чүнки о дүшүнмәдән белә дашгын төрәтди,
169 Мәним адамларымы өлүмә дүчар етди!"

170 Еллил ораја кәлиб артды гәзәби, кини;
Игиг танрыларына артды гәзәби, кини;
173 "Бу нечә руһдур, көрән, саламат галыб һәлә.
173a Кәрәк сағ чыхмајајды туфандан бир кәс белә."
174 Нинурта сөз сөјләјиб белә сөјләди она
174a Сонра деди Еллилә—о күчлү гәһрәмана:

175 "Истәкләри Ејадан даһа јахшы ким көрүр,
176 Еја идарә едир, Еја мәсләһәт верир!"
176a Еја да сәһбәт ачыб Еллилә белә деди:
"Сән мүдриг гәһрәмансан, танрыларын ичиндә.
Нијә дашгын јаратмаг фикри јаранды сәндә?

180 Күнаһларын үстүнә бир күнаһ даһа кәлди.
 180a Сән тәгсири оланын үстүнә жүклә тәгсир,
 Көзлә ки, мәһв олмасын, һифз елә дағылмасын.
 Бу чүр туфан һопарыб, дашгын төрәтмәкдәнсә,
 Шир кәлиб адамлары дишә чәксә җахшыјды.
 Бу чүр туфан һопарыб, дашгын төрәтмәкдәнсә,
 Чанавар адамлары бир-бир јесә җахшыјды!
 Бу чүр туфан галдырыб дашгын төрәтмәкдәнсә,
 184a Ачлыг дүшүб онлары тамам гырса җахшыјды.

185 Мән исә танрыларын сиррини вермәмишәм,
 Өн чох мүдриг олана вағиә көндәрмишәм,
 О да вагиф олубдур танрыларын сирринә.
 Индисә мәсләһәт вер, гој гулаг ассын сәнә!"
 Гәһрәман Еллил дурду, галхыб кәмијә кирди.

190 Мәним әлимдән тутуб көјәртәјә кәтирди,
 Јанымда дизи үстә отуртду арвадымы,
 Алнымыза әл гојуб, арамызда отурду,
 Бизә бөјүк гәлбијлә хејир-дуа верди о:
 "Утнапишти адам иди.
 Индән белә танрылара тај олачаг!

195 О әбәди сағ галачаг,
 улу-улу чајлар үстдә јүрд салачаг!"
 Сонра мәни узаглара апардылар,
 Чај ағзында јүрд салдылар,

Де, сәнинчүн ким јығарды
 танрылары бир мәчлисә?
 Сән дә арзуна чатасан,
 Әбәди һәјат тапасан?

199 Инди бујур, алты күндүз,
 једди кечә јатма көрүм"

200 Ајағыны узадараг бир анлыг отуран кими,
 Ону басды зүлмәт јуху, сәһрадакы торан кими.
 Утнапишти истәһзајла арвадына сөјләди:
 "Һәјат көзән икидә бах, көз јумду отуран кими,

Бирчә анда јуху басды, сәһрадакы торан кими".

205 Арвады да бәјан едиб Утнапиштијә сөјләди:
 "Ону төрпәт, она тохун, о адамы гојма јатсын,
 Гој кәлдији јолла кечиб өз торпағына гајытсын,
 Гој кәлдији гапылардан кечиб
 кетсин өз јурдуна!"

209 Утнапишти чавабында белә деди арвадына:

210 "Адамлар јаланчы олуб! О да сәни алдадачаг.
 Кәл она сән чәрәк бишир,
 балышынын јанына гој,
 Нечә күн јатачагдырса,
 һәр күн дивара бир хәтт ој!"
 О чәрәкләри биширди, гојду балышын јанына,
 Јатдыгы күнләри сајыб, чызды евин диварына,
 Онун биринчи чәрәји дағылыб јерә әләнди

215 Икинчи чәрәк чатлады, үчүнчүсү дә кифләнди,
 216a Дөрдүнчүсүнүн рәнки дөндү,
 Чәрәк бомбоз бозарды,

217 Бешинчиси бојат олду, алтынчысы тәзә галды,
 218 Једдинчинин әтри исә ону ојатды јухудан.

219 Билгамыс сәһбәт ачараг Утнапиштијә сөјләјир:

220 "Нечә олду һеч билмирәм, јуху мәни үстәләди
 Сонра гәфилдән ојандым,
 Дејән кимсә мәнә дәјди".
 Утнапишти сөз ачараг, Билгамыса сөјләди:
 "Билгамыс, бир дур ајаға,

Сај ордакы чәрәкләри
 һәр күн бир чәрәк биширдик,

225 Сән јатдыгын күндән бәри
 226 Сәнә бишән илкин чәрәк, дағылыб јерә әләнди,
 226a Икинчи чәрәк чатлады, үчүнчүсү дә кифләнди.
 Дөрдүнчү чәрәјин рәнки дәјишди,
 бомбоз бозарды,
 Бешинчиси бојат олду, алтынчысы тәзә галды,

Једдинчиси бишән заман,
сән бирдән-бирә ајылдын".
Билгамыс бәјан едәрәк Утнапиштијә сөјләјир:

230 "Нејләјим, Утнапишти, мән, бир дә,
Инди һара кедим?

270a Чаныма оғру көз дикиб, сөјлә ахы мән нә едим?
Јатағыма әчәл кирир, аман вермир мәнә бир ан.
һара бахырам өлүмдүр, өлүмлә долудур һәр јан!"

234 Утнапишти бәјан едир, кәмичи Уршанабијә:

235 "Бәрә сәни көзләмәсин, бәрә сәни гој унутсун,
Саһилә кимсә кәләрсә, о да бәрәјә чан атсын!
Сән кәтирән бу адамын чырыг-чындырды һәр шеји
Дәриләр мәһв едиб онун бәдәниндә көзәллији.
Уршанаби, ону апар, тәмиз суларда јујунсун,

240 Суја чәксин палтарыны, гој ағартсын, тәмиз олсун.
Дәриләри дәнизә ат, су батырсын көһнә шеји,
241a Кери дөнүб һәм дә артсын гәһрәманын көзәллији.

Тәзә чалма доласын гој, онда даһа јахшы олар,
Ибадәт палтары кејсин,
бәдәнини өртсүн палтар.
Бу јоллары кечәнәчән, шәһәринә кедәнәчән,

245 Дәнизләри ашаначан, торпағына јетәнәчән,
246 Кејими јыртылмајачаг, һамысы тәзә галачаг!"
Кәмичи јујунмаг үчүн, көтүрүб ону апарды,
О јујунду, јудугча да кирли палтары ағарды.
Дәриләри суја атды, көтүрүб апарды сулар.

250 Көзәлләшди, гәшәнкләшди,
Көр нечә хош көркәми вар,
Тәзә гуршаг долады о, гојду башына чалманы,
Өјнинә палтар кејинди,
палтарлар шах тутду ону.
Бу јоллары кечәнәчән, шәһәринә кедәнәчән,
Дәнизләри ашаначан, торпағына јетәнәчән.

255 Кејими јылтылмајачаг,
һамысы тәзә галачаг.
Билгамыс Уршанабијлә,
гајыга аддымладылар.
257 Гајыгы тәрпәдиб онлар,
чошгун сулара салдылар.

258 Арвады бәјан еләјиб, сөјләјир Утнапиштијә:
"Билгамыс чох јоллар кечиб,
од көтүрүб көзү илә,

260 Сән она нә верәчәксән, о апарсын өзү илә? —
Билгамыс артыг саһилдән ачыб,
чәкмишди бағыны,
263 Саһилләрә јөнәлтмишди, артыг о өз гајығыны,
Утнапишти бәјан едиб, белә дејир Билгамыса.
"Билгамыс, чох јоллар кечиб,
од көтүрдүн көзүн илә,

265 Ахы сәнә нә верим ки, апарасан өзүн илә?
Билгамыс, онда гулаг ас,
сәнә бир сирр ачачағам,
Чичәјин кизли сиррини сәнә мән данышачағам.
бу чичәк дәниз дибиндә,
көјәмтәк битиб бој атыр,
Гызылкүл тәк тиканлыдыр,
тиканлары әлә батыр.
270 Чичәк сәнә гисмәт олса,
әкәр кедиб она варсан.
270a Бах, о кәнчлик чичәјидир,
кәнчлијинә гајыдарсан".

Билгамыс ешидән кими, гујунун ағзыны ачды.
Ајағына даш бағлајыб, чумду дәрјанын дибинә.
Әлини тикан дидсә дә.
О чичәкдән бәрк-бәрк тутду,

275 Ајағындан дашы ачыб, Дәрјанын дибинә атды.
276 Сулар ону галдырага, саһилә үзә чыхартды.

Билгамыс бәжан едиб кәмиичијә сөйләјир:
"Уршанаби, бил, о чичәк чох мәшһурдур, сөһрлидир,
Чүнки адамлар онунла сонсуз һәјат әлдә едир.

280 Ону мүтләг мән һасарлы Урука чатдырмалыјам.
280a Ону халгыма јетириб, чамаата вермәлијәм.
Көрсәм гоча чаванлашыр, мән дә о чүр едәчәјәм,
Кәнчлијимә гајыдараг мәгсәдимә јетәчәјәм".

283 Ијирми мәнзил јол кедиб,
төк бир јол авар чалдылар,
Отуз мәнзил гәт еләјиб,
бир јол дүшәркә салдылар,

285 Билгамыс сују сәпсәрин,
тәртәмиз бир дәрјача көрдү,
Көнлүнә сәринлик дүшдү,
галхыб о суја баш вурду,

287 Илан чичәк әтри дујуб,
јувасындан баш чыхарды,

288 О чичәји оғурлајыб сакитчә чәкиб апарды.
289 Чаванлашды, төзәләшди јувасына дөнән кими,
289a Көһнә габыгындан чыхыб,
о дәјишди габыгыны

290 Јаман сарсылды Билгамыс,
отуруб ган аглајырды,
Онун јанаглары илә селләр кими јаш ахырды.
Кәмичи Уршанабијә үз тутуб белә сөйләди:
"Бу әлләр кимин јолунда, дәридән,
Нәдән өтрү габыгдан чыхды?
Өзүнү одлара јахды?

295 Өз хејримә чалышмадым,
өзүм дә дадмадым ону,
Јер ширинә гисмәт олду.
Чичәк тапдығым јер
галыб ијирми мәнзил узагда,
Јарағым да орда итди, гујуну ачдығым чагда.

Нә газандым, нә тапдым ки,
шөһрәтимә лајиг ола?

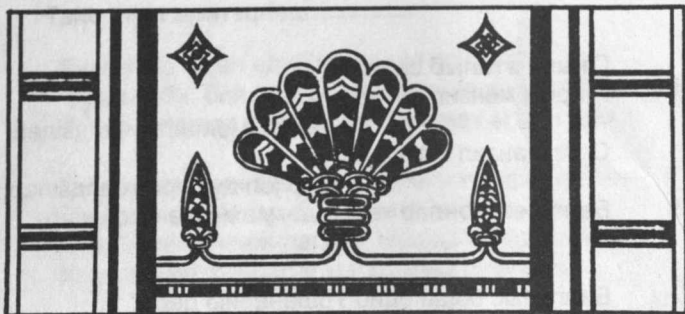
300 Гајығым галыб саһилдә".
300a Ијирми мәнзил јол кедиб,
төк бир јол авар чалдылар,
301 Отуз мәнзил гәт еләјиб,
бир јол дүшәркә салдылар,
301a Беләликлә онлар кәлиб доғма Урука чатдылар

302 Билгамыс бәжан едиб Уршанабијә деди:

303 "Галх, Урук галасынын диварлары үстә јери.

304 Көр бүнөврә нечәдир, нечәдир кәрпичләри?
304a Дивар бишмиш кәрпичдән бәрк һөрүлүб, баша-баш.

305 Једди мүдрики гојуб галанын һиминә даш?
[.....]

ХII ЛӨВНӨ

"Һәр шеји билән адамын дастаны" Билгамысын дастаны-дыр. Гәдим әслинә әсасән бу китабын үзү көчүрүлмүш вә тутушдурулмушдур.

*(Сонралар она ХII лөвнө дө алава олунмушдур.
Бу, Шумер дастанынын тәрчүмәсидир вә сүжет бахымындан
галан лөвнөләрлө багланмыр).*

СОН СӨЗ

ШУМЕР ДҮНЈАСЫНА АЧЫЛАН ПӘНЧӨРӨ

Багдаддан Иран көрфәзинә гәдәр Фәрат вә Дөчлө чајларынын вадиләриндә јашајан халглар 5—6 мин ил бундан әввәл "гарабашлылар" (шумерчә саг-кига), бүтөв әрази исә садәчә Өлкә (шумерчә Калам) адланырды. Өлкәнин шималында семитләр, мәркәз вә чөнубунда шумерләр јашајырды. Өлкәнин шумер һиссәсинин ады КИ.ЕН.ГИ. шәклиндә јазылдығындан бәлли олур ки, шумерләр өзләрини кенгер адландырмышлар.

Бу күн истифадә етдијимиз јазы вә тәдрис системинин, ријази формулларын, дәрман ресептләринин вә һүгуги сәнәдләрин илк нүмунәләрини шумер мирзәләри ичад етмишди. Дүнјанын илк мәдәнијјет очагларындан олан Шумердә ортаја чыхан бәшәри көшфләр заман-заман әтраф өлкәләрә јайылырды, бу мәдәнијјет бешијиндә јаранан әдәбијјат, мифик сүжетләр гоншу халгларын дүнјакөрүшүнә күчлү тәсир кестәрир, онларын сөз јатырында гүјмәтли инчиләрә чеврилирди.

Шумер мәдәнијјәти сонракы дүнја халгларында јашаса да, Шумер дөвләтинин өзү јашаја билмәди. Гоншулары семитләрдә һөкмдарлығы әлә алан Саргон е.ә. 2370-чи илдә Агадә шәһәринин ады илә илкили гүдрәтли Аккад дөвләтини јаратды вә шумер (кенгер) торпагларыны да бура гатды. Бир мүддәт аккад-шумер икидилли мүһитиндә јашајан шумерләр сонралар тәдричән өз дилләрини унудуб семитдилли аккадларын ичиндә әридиләр. Беләликлә, шумерләр бир халг кими јер үзүндән силинди. Шумер мәдәнијјәтинә јијәләнән аккадлар шумер јазы системини Јахын Шәргә јайдылар, орта әсрләрдә латын дилинин ојнадығы рол гәдим дөврдә шумер дилинин пәјына дүшдү. Шумерләр тарих сәһнәсиндән чыхса да, онларын мәдәнијјәти, әдәбијјат вә мифоложи мотивләри гәдим дүнја халгларынын јарадычылығына гајнаг олду.

Нечә мин ил торпаг алтда галыб унудулан өзәл шумер китабәләри јалыыз кечән әсрин икинчи јарысында ашкара чыхарылды. Шумер дүнјасына ачылан пәнчәрәдән баханлар һејрәтә кәлди, онларын гаршысында илк мәдәнијјәт бешији јелләнирди.

Шумер мәдәнијјәтинә, кил лөвнәләрдән ибарәт китабәләрә аид сон јүз илдә јазылан әсәрләрин сајы ајрыча китабхана тәшкил едә биләр. Бу аби-дәләрә олан марағын күн-күндән артмасы, јени-јени тәдгигатларын ортаја

чыкмасы тәсәдүфи дежил, чүнки нечә-нечә халгын сөз јатырында шумер-ләрин пәјы ајдын көрүнүр. Түрк халгларынын фольклорунда исә шумер мотивләри даһа дәрин из бурахмышдыр, чүнки бу халгларын улу бабалары шумерләрлә мәдәни әләгәдә олмушлар. Она көрә дә тарихин ән дәрин чағларына кәдиб чыхан мифоложи мотивләрин, әдәби сүжәтләрин Оғуз-намәләрдә, Дәдә Горгуд вә Корөглу дастанларында јер тутмасы гәрибә көрүнмәмәлидир.

Әкәр јүз ил өввәл шумер әдәбијјатындан елм әләминә неч нә бәлли дејилдисә, инди һәмин әдәбијјатын мүхтәлиф жанрларыны әһәтә едән хейли материал әлдә олунмушдыр. Бурадакы өјкүләр, овсунлар, дуа вә ағылар, нәгмә вә нағыллар бизим фольклорла сәсләшән мотивләрлә болдур. Шумер әдәбијјатынын бөјүк бир гисми бизә аккад дилиндә кәлиб чатса да, јенә шумер-түрк параллелијини сахлаја билмишдир. Дүнја әдәбијјатынын ән гәдим епослары сырасында шәрәфли јер тутан гүдрәтли "Билгамыс" дастаны да һәмин әләгәни ајдын әкс етдирир.

Шумер дүнјасынын ән популяр гәһрәманы олан Билгамыс барәдә Јахын Шәргин дөрд гәдим дилиндә (шумер, аккад, хетт, хуррит) чохла әфсанә вә нағыллар јазылмыш вә бунларын хейли һиссәси артыг ашкара чыхарылмышдыр. Тапылан јазыларын чоғрафи әразиси дә (Ираг, Фәләстин, Түркия) олдуғча кенишдир. Билгамысла илкили кил лөвһәләрин бир гисми һәлә там охунмамашдыр. Шумерчә олан мәтнләр исә дегиг охунуша малик дејилдир, онларын ачыгланмасы күман вә фәрзијјәләр үзәриндә гурулур, ејни мәтни ајры-ајры алимләр мүхтәлиф јозумларла верилрләр.

"Билгамыс" дастаны бизә бүтөв шәкилдә кәлиб чатмаса да, онун аккад дилинә тәрчүмәси нисбәтән кениш фрагментләри әһәтә едир.

Епос аккадча гәдим Бабил, Ниневја вә Периферја версијалары әсасында бәрпа олунмуш вә мүасир дилләрин чохуна тәрчүмә едилмишдир. "Билгамыс" дастанынын Азәрбајҗан дилинә илк тәрчүмәсини "Кәңчлик" нәшријјаты 1985-чи илдә чап етмишдир. Әсәрин аккад вариантыны дилимизә чевирән филолог-алим Исмајыл Вәлијев китаба "Кил лөвһәләрин дастаны" башлығы илә марағлы өн сөзү дә јазмышдыр. Инди исә әлиниздәки әсәр һәмин китабын јенидән ишләнмиш икинчи нәшридир.

Тәрчүмәчинин Азәрбајҗан дилинә чевирдији аккад вариантынын мөвзусу вә сүжәт хәтти дөрд һиссәјә ајрылыр: Енкиду һаггында поэма, һумбаба илә дөјүш, Иштар танрычанын мөкрли фәалијјәти вә нәһәјәт, Билгамысын өлүмсүз һәјәт ахтарышы. Бу мүхтәлиф шумер нағыл-притчаларыны ваһид хәтт үзрә бирләшдирән Уруклу каһин Син-ликә-уннинни еһтимала көрә миладдан өввәл II миниллијин сонларында јазмышдыр. Он бир лөвһәдән ибарәт олан бу мәтнин үзүнү көчүрән ассиријалы каһин Набу-зукуп-кену (е.ә.VIII әср) бура шумер дилиндән тәрчүмә етдији "Билгамыс вә сөјүд ағачы" нағылыны да он икинчи лөвһә кими әләвә етмишдир. Дастанын үмуми хәттинә ујушмајан һәмин һиссәни И.Вәлијев дилимизә чевирмәји мәсәдәујҗун һесаб етмәмиш, дастанын гәдим формасыны сахламышдыр. Беләликлә, дастандакы һадисәләрин мөвзу бағлылығы, дастанын монолитлији муһафизә олунмушдыр. Дастанын ғыса мәзмуну исә бәләдир:

"Танрылар ағыл-камалда, һүнәр-тәпәрдә тәк олан Билгамыса тән ола биләчәк Енкидуну јарадырлар. Әввәлләр вәһши һейванларла хошбәхт јашајан Енкидуну ишвәли гадын олан Шамхат васитәсилә јолдан чыхардырлар. Шамхатын тәһрики илә Урук шәһәринә кәлән Енкиду бурада Билгамысла бурушур, бир-биринин тәпәрини сынагдан кечирән Билгамысла Енкиду сонра ајрылмас дост олурлар. Чәтин сынагларда даһа да мөһкәмлә-

нән бу достлуғун өјкүсү дастан боју давам едир. Билгамысын кезәллијинә вурулан Иштар илаһә (шумерчә Инанна) она тәклиф едир ки, әри олсун, лакин Билгамыс бу танрычанын тутдуғу пис әмәлләри, әри Думузијә гаршы тәрәтдији чинајәти чәкинмәдән үзүнә чырпыр. Белә тәһгирә дәмәјән Иштар атасы Ән танрынын көмәји илә Урук шәһәринә дәһшәтләр тәрәдән бир буга кәндәрир. Лакин ики дост көмәкләшиб бу буганы өлдүрүр. Бу достлар бирликдә сидр ағачларынын горундуғу мөшәдә горугчу һумбабаны да өлдүрүмүшдүләр. Билгамысла Енкидунун бу ики һәрәкәти аллаһларын хошуна кәлмир вә достлара өлүм һөкмү верилир. Билгамысы һимајә едән Күнәш танрысы бу һөкмү Билгамысын үстүндән көтүрдә өлдүрүр. Енкиду исә өлмәлидир. Енкидунун фәчиәси дүнја әдәбијјатында надир вә бәлкә дә тәқраролунмаз епизоддур. Бу күнаһсыз баһадырын өлүмгабағы кечирдији һиссләр, сөјләдији сөзләр дастанын ән тәсирли һиссәсидир. Достунун өлүмүндән сарсылан Билгамыс ағыр иткijә дәмәјиб чөлләрә дүшүр, бир күн өзүнүн дә өләчәји фикри ону раһат бурахмыр. Билгамыс өлүмә гаршы чарә ахтарыр, өлмәзлик сиррини ејрнәмәк истәјир. Бу истәк ону узун вә мөшәггәтли јоллар кечмәјә вадар едир. Нәһәјәт, бөјүк чәтинликлә өлдә етдији чаванлыг чичәјини јары јолда илана оғурладыр. Илан габығыны дәјишиб чаванлашыр, Билгамыс исә Урук шәһәринә әлибош гајдыр".

Шумер мәнбәләриндә Билгамыс каһ Урук шәһәринин баш каһини, каһ да һәмин шәһәрин һөкмдары кими хатырланыр. Илк дөврләрдә әдәби гәһрәман кими верилән Билгамыс сонракы дөврләрдә илаһиләшдирилмыш мифик персонажа чеврилмишдир. Онун Аллаһ кими хатырланмасы III миниллијин сонуна тәсәдүф едир. Оғузнамәләрдә, Агламыс вә Манас дастанларында олдуғу кими, Билгамыс һаггындакы әфсанәләр дә фольклор гајнагында заман-заман јеткинләшиб јени сүжәтләрлә зәңкинләшәрәк ајрыча дастан һалына дүшмүшдүр. Бу дастанын шумер дилиндәки парчалары архаик форманы вә услубу сахлаја билмишдир, өлдә олунан фрагментләрдәки тәқрарлар, ифадә параллелләри түрк епосларына даһа јахындыр. Билгамысын башга дилләрә чеврилән вариантларында исә артыг чилаланмыш ифадәләрлә гаршылашмалы олуруг. Аккад вариантында исә епосун услубу үзәриндә редактә иши апаран дилманчлар хусусилә тәқрар ифадәләри минимума ендирмишләр.

Шумер мәтнләриндәки моһотон тәқрар-формуллар динләјичини еһтизаза кәтирир, диқәр тәрәфдән тәқрар мисралар бүтөв мәтни јадда сахламаға, шифаһи шәкилдә нәсилдән-нәсилә өтүрмәјә көмәк едир. Мәсәлән, "Үрәјин шикәјәти" адлы шумер епик мәтниндә Думузи көрдүјү горхулу јухусуну бачысы Гештинаннаја данышыр вә ону јозмағы хаһиш едир. Гардашынын башына кәләчәји фәчиәдән нараһат олан Гештинанна дејир:

Гардаш, бәд јухуду, белә јозурам ону.
Думузи, бәд јухуду, белә јозурам ону.

Габаглар рус дилиндә охудуғум "Гилгамеш" (Билгамыс) дастанынын Азәрбајҗан дилиндә нечә сәсләнәчәји мәни чох марағландырырды. Әввәлләр нәзәрдән гачырдығым, тута билмәдијим мәғамлары И.Вәлијевин илк угурлу тәрчүмәсиндә охудуғча гәдим шумер мәтнләринин түрк дүнјасына јахынлығыны бир даһа дүјдүм. О вахт јанылмадығымы јохламағ үчүн Азәрбајҗан фольклоруну ганында вә дилиндә јашадан јазычы достум Мөвлуд Сүләјманлыдан тәзәчә охудуғу "Билгамыс" барәдә фикрини гәсдән лагәдликлә сорудуғум. О исә емосијасыны кизләдә билмәди:

— Баа...нечә күндү бурадакы ифадәләр мени дәли елијиб. "Кечиләрин үч бала, гојунун екиз доғсун", "Бағырсағыны белинә долајардым" кими дејимләр, валлаһ, олдуғу кими бу күн дә ишленир.

Он беш ил әввәл шаир-алим Олжас Сүлейменов "Шумернамә" илә түркологларын диггетини Шумер дүнјасына ачылан пәнчәрәјә јөнәлтди. Кечән бу ғыса мүддәтдә һәммин јөндә апарылан ахтарышлар зәнкин шумер-түрк паралелләрини ортаја чыхартды. Гобустан ғаја рәсмләриндәки "Күнәш кәмисиндән" тутмуш гәбирүстү Гоч дашлара вә ән тутарлы дил туталгаларына, дил паралелләринә гәдәр хејли охшарлыг ашкар олду. Азәрбајчан филолокијасына јени нефәс кәтирән белә ахтарышлар шумер мәдәнијәтинә артан марағы даһа да күчләндирди.

Елмин әдәбијатда вә дастанын башға дилләрә тәрчүмәсиндә Билгамысын ады Гилгамеш кими верилир. И.Вәлијев исә даһа дүзкүн јол сечәрәк тәрчүмәдә бу адын гәдим вариатыны сахламышдыр. Билгамыс адын-да "билкили" анламы олдуғу үчүн шумерләр бу гәһрәманы "һәр шеји билән" ел башчысы кими өјкүләмишләр. Аккадлар да дастанын илк мисрасыны "Дүнјакәрмүш барәдә" (О все видавшем) сөзләри илә вермишләр.

Билгамысын ады түрк дәвләт башчыларына верилән "Билге" титулу илә изаһ олуна биләр. Мәсәлән, 581-чи илдә кәјтүркләрин гәрб голунда хаган е'лан едилән Тарду хаган "Билге" титулу алмышды, мәшһур Тонјукук да бу титулу дашымышдыр. Мүстәғил хаганлыг гуран Илтериш хаганын (VII әср) арвады Ел-Билге, оғлу Билге-Күл Тегин адланырды, түрк хаганы Могилјан 716-чы илдә һөкмдарлыға кечәркән өзүнә Билге-хан титулуну сечмишдыр. Көрүндүјү кими, гәдим шумер (кәнгәр) халгы да Урук һөкмдарыны Билгамыс ады илә адландыранда һәммин принципи көзләмишдыр. Адын сонлуғу исә Алпамыс, Тохтамыш адларындакы һиссәдир. Түрк-шумер паралеллији 15 әср түрк Билге хаганларынын даш үзәриндәки, 45 әср әввәл исә шумер Билгамысынын кил лөвһәләр үзәриндәки өјкүләриндә ајдын сечилир.

Билгамыс сојунун гәбиләсини Уту адлы Күнәш танрысы һимајә едир. Она көрә дә Билгамысын анасы ону Енкиду илә бирликдә узаг сәфәрә јола саланда Уту танрыја (аккад вариантында Шамаша) јалварыр ки, кечәләр динчәлмәјә чәкиләндә онлары горуға кәлин-Аја тапшырсын. Башға бир шумер мифиндә Күнәш танрысы Уту Ај танрысы Нанна-Синин оғлу кими верилир. Лакин "Билгамыс" дастанындакы Күнәшин әр, Ајын исә кәлин олмасы мотиви Азәрбајчан фолклоруна даһа доғмадыр, бурадакы адлар да анлашығлыдыр; Уту "од" илә, Ај исә "ај" илә илклидир. Јухарыдакы эпизодда Билгамысын анасы "икидләрин архасынча бир чам тәмиз су атыр". Јола чыханларын далынча су атылмасы кәләнәји түркләрин гәдим адәтләриндәндир.

Шумер мифолокијасында инсанлары танрылар јарадыр. Дастанын I лөвһәсиндә дејилир:

Аруру, Билгамысы бу чүр јаратмысан сән,
Бир икид дә јарат ки, күчдә олсун она тән.

Урук сакинләринин истәјини јеринә јетирән Аруру килдән Енкидуну јоғуруб она чан верир. Шумер мифолокијасында "јарадылыш еви", "доғум еви" Дуку адланыр. Бу һөмин Дукудур ки, сонралар Библијада Тоғар, Тоғарма адланыр. Дәдә Горгуд дастанларынын ичиндә ән гәдим мотивләри сахлајан Дәли Домрул боју исә һәммин ады Духа шәклиндә бизә чатдырмышдыр. Јахын Шәргин миладдан габагы мәнбәләриндә Тоғарма реал

бир бөлкәдир вә тәдигатчыларын мүәјјәнләшдирдијинә көрә Түркіјәнин индики Малатија маһалыны әһатә едир. Тоғармадан чыхан тоғар, дикәр адлы тајфаларын түрклүјү бәллидир.

Өзүнү "Тоғарма шаһы" адландыран Хәзәр хаганы (X әср) рәсми бир мәктубунда јазыр ки, Тоғарманын он оғлу (Тоғармадан төрәјән тајфалар) сырасында Ујғур, Турис, Авар, Угуз, Басил, Туран, Хәзәр, Јанур, Булгар вә Савир адлы халглардыр вә буларын һамысы Хәзәр хаганына табәдир. Гәдим ермәни мәнбәләри дә Тоғарма илә Токс сөзүнү паралел ишләдир. һәтта ермәни тајфалары Тоғармаја кәләндән сонра бурадакы Токс (түрк) адлы танрыја да тапынмаға башламышлар. Моисеј Хоренатси (V әср) исә Токс һағында Дәдә Горгуд төпәкөзүнү тәкрат едән бир әфсанәни дә гәләмә алмышдыр.

Көрүндүјү кими, "доғум" сөзү илә илклили олан Дуку сонракы мәнбәләрдә Духа, Тоғар, Тохар, Тоғрул, Дүгәр кими јер, шәхс вә тајфа ады кими мүһафизә олунмушдыр. Азәрбајҟандакы Дүкәрли (Дүјәрли) кәнд адынын мәншәји дә гәдим тоғар тајфалары илә бағлыдыр.

Бә'зи шумерологлар "ахар суларын гана дәнмәси" ифадәсинин јалныз шумер әдәбијатында вә Библијада ишләндијини гәјд едирләр. һалбуки бу ифадә Дәдә Горгуд јарнагларында ән чох ишләнән дејимләрдәндир. Билгамыс вә Дәдә Горгуд дастанларында белә ошхар дејимләр истәнилән гәдәрдыр. Думузинин бачысы гардашынын фачиәсини көрәндә "әл атыб үзүнү чырыр", оғуз гадынлары да бәд хәбәри "ағ үзләринә гара дырнаг чаларағ" гаршылајыр, бу адәт түрк гадынларына хасдыр.

Шумер вә оғуз икидләринин характерик чизкиләри Енкидунун "бош-бекар отурмадан күчүмүз азалды" шикәјәтиндә вә Газан ханын "отура-отура јанымыз ағрыды" чағырышы илә әрәнләрин сәфәрә чыхмасында да өзүнү кәстәдир, һәм дә шумерләр дә оғузлар кими, дејүшчү икидә "әрән" дејир. Гызлар вә гадынлар да кәз-ерту, кад-ишту адланыр.

Шумер әдәбијатынын "балбале" жанрлы һимни гәдим түркләрин "балбал" ритуал дашларында тәкрат олунур, шумерләрин "Бешик нәғмәси" адлы оvsунунда көрпәнин башы алтында гојулан чәрәк парчасыны үч дәфә онун башына доландырыб сонра итә атырлар ки, бу кәләнәк дә түркләрдә јашајыр. "Өлмәзлик дағына үз тутан кәһин" әсәриндә Аратта, Маған топонимләринин ады чәкилирсә, башға бир әсәрдә бу шимал дағлыг өлкәсиндә јашајан түрк (Турук-кут-ум) тајфасынын ады хатырлаһыр. Буну гәјд едәк ки, сонракы ассур мәнбәләри дә Иран дағларында јашајан түрк (турук-ку) тајфаларынын адыны чәкир.

"Һејван илә бугда" адлы шумер мифиндә мүбаһисә едән аллаһлардан бири нахыр танрысы Лахар, дикәри исә бугда илаһәси Ашнандыр. Түрк дилләриндәки гәдим л/с диалект фәргини әкс етдирән Лахарын нахыр/сығыр сөзләри илә бағлы олмасы, Ашнан адынын исә гәдим түрк дилләриндә "бугда" мәнасында ишләнән "аш" сөзү илә илклили олмасы биздә шүбһә доғурмур. Гәдим шумер торпағы Бағадда јашајан бөјүк Фүзули дә улу бабаларынын ган јаддашына сөјкәниб Лахарла Ашнанын мүбаһисәсини "Мејвәләрин сөһбәти" әсәри үчүн өрнәк сечмиш, шумер мифиндәки әдәби пријомдан истифадә едиб, поеманы һәммин мифин руһуна көләмишдыр.

Шумер-түрк әдәби әлағләрини әкс етдирән белә јахын мотивләр "Аға елчиләри", "һәмкарлар миңрәләрин сәнәти", "Күчәмиздән кечән бөј гызы", "Улу көјдән Улу јерә" вә саир шумер нәғмә вә притчаларында да вардыр.

Јахын мотивләр шумерчә јазылан "Билгамыс вә дириләр дағы" поема-сында (Дири-дағ топоними), "Билгамыс вә сәма бугасы", "Билгамыс вә

сөјүд ағачы" әсерлериндә дә өзүнү көстәрир. Бу сон поемада дүнјанын башлангычы илк инсанын јаранмасы мотиви белә верилир: "Көј јөрдән ајрыланда, јер көјдән ајрыланда инсанлар ад алды. Ан өзүнә көјү көтүрәндә, Енлил өзүнә јери көтүрәндә јералтыны Ерешкигала вердиләр..." . Күл тегин абидәси дә белә башланыр: "Үзә көк тенри, асра јағыз јир кылынтукда, екин ара киси оғлы кылынмыс..."

Көрүндүјү кими, шумер вә гәдим түрк абидәсиндә көјлә јерин ајрылмасы вә онларын арасында инсан оғлунун јаранмасы фикри үст-үстә дүшүр.

"Өлүмдән гачма" мотиви Билгамысы түрк халгларынын мифолокијасына даһа чох јахынлашдырыр. Гәдим түрк һөкмдары Алп Эр Тунга ("Шаһнамә"дә Туран шаһы Әфрасијаб) өлүмдән кизләнемәк үчүн поладдан һәр төрәфи бағлы сарај тикдириб орада јашајыр. Дәдә Горгуд исә өлүмдән гачмаг үчүн дүнјанын дөрд төрәфинә үз тутур, ахырда һәр төрәфи су илә бағлы бир аданы сечиб орада галыр. Сәлчуг һаггындакы әфсанә дә "өлүмдән гачма" мотивини тәқрар едир.

Өлүмлә вурушан Билгамыс, Енкиду вә Думузи образлары Әзрајыла мейдан охујан Дәли Домрул сурәтиндә тәқрар олунур вә өлүб-дирилмә мотиви шумер Думузиси илә оғуз Домрулуну гошалашдырыр. Ејни јувадан төрәјән Думузи (Таммуз) вә Домрул адлары гәдим түрк р/з диалект фәрғини әкс етдирир. Бу танры адынын гадын хәтти илә инкишафы Томирис, Тамар вә бу күн дә азербайжанлылар арасында јайылан Томруз адында јашајыр. Думузи вә Домрулу ејниләшдирән фактлардан бири дә будур ки, һәр ики һалда өлүмә мөһкүм оланын јеканә хилас јолу өз әвәзинә башга бир адамы өлүмә разы салмагдыр. Думузи арвады Инаннанын әвәзинә, Домрулун әвәзинә исә арвады өлүмә кедир.

Өлүмә гаршы чарә ахтаран Билгамыс минбир әзабла әлдә етдији һәјат чичәјини суда чимәркән илана оғурладырса, Короғлу да Алынын көзләринә шәфа верәчәк һәјат сујуну Гошабулагдан көтүрә билмир, һәр ики гәһрәмән әлибош гајыдыр, бири Урука, о бири Чәнлибелә.

Билгамыс вә Короғлу образларыны башга епик гәһрәмәнлардан фәрғләндирән чәһәтләрдән бири дә будур ки, һәр ики баһадыр өзүндән күчлүгә басыланда рәғибини алгышлајыр, онун һүнәрини е'тираф етмәјә утанмыр. Билгамыс Енкидуја, Короғлу исә Кизироғлуна јенилдјини киши кими бөјнуна алыр.

Короғлу адынын мәншәји бахымындан да шумер дили марағлы факт верир. Белә ки, бу дастанын Азербайжан вариантында Короғлунун ады ишығлыга чыхмаг, ишығлы анламы илә бағлы Гол-оғлу (әввәлки адынын Рөвшән, јә'ни ишығлы олмасы да буна ишарә едир) шәклиндә јозулур, лакин Короғлу дастанынын даһа гәдим мотивләрини сахлајан түркмән версијасында Кор-оғлу гәбирдә (корда) доғулуб сонра ешијә чыхыр. Шумер дилиндә Кур сөзүнүн мәналарындан бири "јералты гаранлыг дүнја" анламындадыр. Бу бахымдан, түркмән Короғлусунун ады шумер сөзү илә даһа ајдын јозулур.

Танрыја гәдим түркләр кими "денгир" (төнгри) дејән шумерләрин Кашгар, Денгир Баба адлы тапынағлары да олмушдур. Әкәр бүкүнкү азербайжанлы шумер дилиндәки бир сыра сөзләри олдугу кими ишләдирсә, гәдим әлагәни сүбүт едә биләчәк бундан тутарлы факт ола билмәз. Һәтта бу әлагә о гәдәр јахын вә сых олмушдур ки, гәдим түрк лајыны даһа чох мұһафизә едән чувашларын адәт-ән'әнәләрини вә дилини тәдгиг едән академик Н.Ј.Мәрр онлары шумерләрин бирбаша вариси һесаб етмишдир. Лакин һәләлик әлдә олан фактлар шумерләрин түркдилли халг олдугуну сүбүт етмәк имканына малик дејилдир вә бу туталғалар јалныз гәдим игти-

сади-мәдәни әлагәни көстөрмәк бахымындан марағлыдыр. Шумер мәтнләринин гејри-дәгиг охунушу, шумер дилинин еһтималлар әсасында бәрпасы да шумер-түрк әлагәсини ејрәтмәјә мане олур. Анчаг биздә белә бир инам вар ки, јахын кәләчәкдә шумер дилинин ачары тапылачаг, онда бу дилин түрк дилинә јахынлыгы ортаја чыхачагдыр.

Азербайжанын гәдим мәдәнијәт тарихини, этнографија, мифолокија фолклоруну ејрәнмәјә шумер абидәләринин тәдгиги көмәк едә биләр.

Она көрә дә шумер әдәбијјатынын Азербайжан дилинә тәрчүмәси филокијамызын гаршысында дуран вачиб мәсәләләрдәндир.

"Билгамыс" дастанынын тестоложи тәһлили буну ајдын көстәрир.

Шумер дүнјасына ачылан пәнчәрәдән Азербайжана мүждә кәтирән Билгамыс илк гарангушдур. Бу гарангушу дилимиздә данышдырмаг тәшәббүсү филолокијамыза гижәтсиз төһфәдир.

Фирудин Ағасыоғлу

ИЗАҢЛАР

Адду — илдырым, жагыш вә туфан танрысы.
Анту — илаһә, танры Анунун арвады.
Ану, Ан — көј танрысы, Шумерлердә Урук шәһәринин һимајәчиси.
Белет, Беелет — мұхтәлиф танрыларә хидмәт едән илаһә.
Веер, Вер — илдырым вә жагыш аллаһы Аддунун хидмәтчиләрин-
дән бири.
Еллил, Енлил — күләк вә јер танрысы. Јерлә көј арасындакы
бүтүн варлыгларын һөкмдары.
Етена, Етана — дүнјаны су басандан сонра илк Шумер чары.
Ерешкигал, Јерешкигал — јералты дүнјанын танрысы.
Еја, Енки — дүнјадакы бүтүн ширин суларын танрысы, мүдриклијин
вә инсан тәлеләринин һимајәчиси.
Иштар — мәһәббәт вә көзәллик илаһәси, өјни заманда нур, ишыг
тимсалы.
Ирни, Ирнини — Иштарын адларындан бири.
Јевлеј, Евлеј — Еламда чәј ады.
Мамет, Мами — мәһсулдарлыг вә артым танрысы.
Нинутра — мұһарибә танрысы, Енлиллә Нинлилин өвлады.

ИЧӘРИСИ

Кил лөвһәләрин дастаны	5
Һәр шеји билән адамын дастаны (Билгамыс)	
Чадукәр Син-Лике-Унниннинин дилиндән Билгамыс һаггын- да дастан	9
I лөвһә	9
II лөвһә	17
III лөвһә	25
IV лөвһә	28
V лөвһә	33
VI лөвһә	36
VII лөвһә	43
VIII лөвһә	51
IX лөвһә	55
X лөвһә	60
XI лөвһә	70
XII лөвһә	82
Сон сөз	
Шумер дүнјасына ачылан пәнчәрә (Фирудин Ағасыоғлу)	83
Изаһлар	90

Рәссамы Фәдлун

Техники редактору Сәлим Әһмәдов
Корректору Афәт Хәлилова

“Азәрбајҹан Енҹиклопедијасы” НПБ-нин
компүтер мәркәзиндә јығылыб чапа һазырланмышдыр

Мәркәзин мүдири К.Гочајева
Компүтер тәртибатчысы А.Новрузов

Чапа имзаланмыш 15.04.99.
Форматы 84X108 1/32. Шәрти ч/в 4,83.
Һесаб н.в. 4,6. Тиражы 1000.
Сифариш 11.
Гимәти мүгавилә илә.

Азәрбајҹан Республикасы Мәтбуат вә Информасија Назирлији.
“Азәрбајҹан Енҹиклопедијасы” Нәшријат-Полиграфија Бирлији.
Бақы—370004, Бөјүк Гала күчәси, 41.

“Азәрбајҹан Енҹиклопедијасы”
НПБ-нин мәтбәәсиндә чап едилмишдир.